

Тенденции в развитието на българския пазар за електричество като част от единния пазар за електричество на ЕС

Георги Чанков

Tendencies in the development of the bulgarian electricity market as part of the European electricity market

Georgi Chankov

Резюме: Либерализацията на пазара в енергетиката трудно се прилага в практиката. В ЕС остават много различия – в енергийните модели, в енергийния микс, в подкрепата на едни или други източници на енергия. Трудно се съвместяват разнопосочни изисквания – пазарно ценообразуване с извънпазарни субсидии за „чиста енергия“, ефективност с безопасност (ядрена енергия), пазарни механизми с естествени (технологични) монополи, търсене на евтини изобилни енергоизточници с политически съображения. В резултат на това движението към единен пазар на електричество е бавно, колебливо, а резултатите не съвпадат с очакванията.

В България либерализацията е спъвана от опасенията, че свободното ценообразуване означава поскъпване с всички неприятни политически последици, а от друга страна са налице дългосрочно поети задължения за плащания по надпазарни цени. Предвид на ниските ценови равнища понастоящем включването на страната ни към единния енергиен пазар на ЕС ще предизвика повишаване на цените. Никаква логика не предполага смъкването на средните към днешна дата цени в ЕС, още по-малко пък до българските равнища. Предвижданията са токът да поскъпне с 15-20% от 2016 г., когато пазарът се либерализира, макар че вероятно е след въвеждане на свободното договаряне и изграждане на презграничните мрежи цените да се повишат и с повече – поне до 30%.

При сегашната ефективност на промишлеността и финансовото състояние на домакинствата тези равнища ще се окажат непоносими. Възможно

е отлагане до последна възможност на включването към изграждащия се общ енергиен пазар на ЕС.

Ключови думи: електрически пазар; либерализация; модели; цени

Abstract: The liberalization of the energy market proceeds difficult. There are too many differences in the EU – different energy models, different energy mixes, different approaches towards the energy sources. There is hardly compatible market pricing with subsidies for “clean energy”, efficiency with security (nuclear energy), free competition with natural monopolies, the search of cheap sources with political considerations. As a result the move towards single electricity market is slow and shaky, and the expected effects don't coincide with the expectations.

In Bulgaria the liberalization is hampered by the fear, that free market pricing means higher prices (with all negative political consequences). On the other side there are long term obligations for payments to some producers far above market prices. Facing the contemporary low process, the inclusion of Bulgaria into the single electricity market will cause an overall rising of the price levels. There are no prospects for lowering the average electricity prices within the union close to the Bulgarian level. Looking forward we expect up to 30% higher electricity prices with the liberalization of the market and the opening of the crossborder supplier nets in 2016. The new levels will be unbearable for the households. We expect attempts to postpone as possible the inclusion of the country into the single electricity market of the EU.

Keywords: electricity market; liberalization; models; prices

JEL: F150

ВЪВЕДЕНИЕ

За правилната оценка на развитието на такъв особен пазар като пазара за електричество в Европейския съюз и България е нужно да се вземат под внимание много фактори – политическите нагласи, административно-правната рамка, общата стопанска конюнктура, финансовите, екологични и др. ограничения. Цената, достъпността и качеството на услугата винаги са и политически натоварени – потреблението на електричество е в основата на всяко домакинство и практически на всяко производство, има отношение към националната сигурност и поради това не престават споровете за участието на държавата като доставчик и регулатор на пазара, за полезната степен на пазарна свобода, за целесъобразността на (само)ограниченията в потреблението, за икономическите „жертви“ в полза на опазване на околната среда и т.н.

Разпознаване на тенденциите в развитието на труден, подвластен на различни влияния, пазар е трудна задача. Решаването ѝ изисква да се стъпи на знания в различни области:

- Технологии – нужни са базови познания за технологиите за производство на електроенергия от традиционни и нетрадиционни източници;

- Макроикономика - нужно е добро познаване на сегашната и очертаващата се стопанска конюнктура, в България, а и в целия Европейски съюз, част от чиито пазар е нашата страна;

- Административно право - нужно е добро познаване на правната макрорамка в съответния отрасъл, както в България, така и в Европейския съюз – правилата, които задават дългосрочната основа за развитието на даден отрасъл. Трябва да се познава и политическата конюнктура, в съюза и в България, тъй като административно-правните условия зависят до голяма степен от нейните колебания.

Заради голямата политическа натовареност на темата в публичните обсъждания, особено в България, надделяват едностранчиви становища и се изказват откровено неверни твърдения, които не срещат възражения, като внушенията, че „...индустрията в България ще плаща най-скъпия ток в Европа”. На равнище Европейски съюз, по точно на равнище Европейска комисия, проблемът се разглежда изцяло идеологизирано, като не се излиза извън убеждението, че свободната конкуренция (с всички нейни предполагаеми ползи) е възможна в такъв особен сегмент на пазара, желана, безалтернативна и постижима. От такъв подход страда решаването на проблемите в сектора, тъй като основните теоретични положения остават ограничени – мерките, наложени от господстващите неолиберални норми се прилагат отскоро, а емпиричните данни са или недостатъчни или се интерпретират в желателна посока в зависимост от политическата конюнктура. Настоящата разработка има за цел да подкрепи или оспори някои твърдения в теорията на основата на нови емпирични данни, изчистени от политически конюнктурни съображения.

Важно е и да се очертае тенденцията в развитието на българския енергиен пазар. България има един общ проблем, що се отнася до членството в ЕС. За времето на целия преход българският политически елит не предлага цялостна национална стратегия за развитие, възлова част от която да бъде националната енергийна стратегия. От тази гледна точка на членството в ЕС и в предприєдинителния период и след него се гледа като на цел, вместо на средство – с надеждата, че общата стратегия за развитие на съюза ще послужи за обща, достатъчно здрава рамка, която да зададе главните параметри за изработване на националната стратегия. Това важи и за енергийната стратегия на България – стратегията, одобрена от Народното Събрание на 17 юли 2002 г. е заменена с нов документ през юни 2011 – „Енергийна стратегия на Република България до 2020 г.“ Главната особеност на документа се съдържа в разясненията на тогавашния министър на икономиката, енергетиката и туризма, Трайчо Трайков: “... Българската енергийна стратегия ще бъде в съответствие с изискванията на Евросъюза.”¹ Тази обърната логика в предполага, че българските национални интереси могат да бъдат формулирани и защитени по-добре от наднационалните институции на ЕС, отколкото от тези на българската държава.

¹ Енергийна стратегия на Република България до 2020 г., http://www.mi.government.bg/files/uploads/files/epsp/22_energy_strategy2020_.pdf

Най-напред недоумение буди обстоятелството, че документ, който трябва да определя развитието за 9 години напред изобщо се нарича „стратегия“. Стратегията залага дългосрочно развитие, което не може да обхване такъв кратък срок – той е съпоставим с изграждането примерно на нова ядрена мощност, но няма как да опише времето за нейната експлоатация. За 9 години напред не могат да се зададат основните белези на българското стопанство – дългосрочно съотношение между промишленост, селско стопанство и услуги, енергоемкост, домашно потребление и пр. Само примерът с АЕЦ „Козлодуй“ е пример за дългосрочно, стратегическо мислене в края на 60-те години на 20.в., чиито резултати и сега са в основата на българската енергетика. Така обявената „стратегия“ наистина издава желание преди всичко да се демонстрира лоялност към моментните нагласи на чиновниците от наднационалните институции на Европейския съюз. Нейната несъстоятелност става очевидна, ако се разгледа на първо място въпросът с Енергийната стратегия на съюза и политиката в съответната област. (За отбелязване е, че аналогичните документи на съюза, от които е копиран българският, също страдат от стратегическа дълбочина.)

1. ТЕОРЕТИЧЕСКА ОСНОВА НА ПАЗАРА ЗА ЕЛЕКТРИЧЕСТВО ТЕМАТИЧНИ НАПРАВЛЕНИЯ

На теория електричеството е стока, като всяка друга, която може да бъде търгувана на пазара по отговарящи на физическата ѝ същност правила в зависимост от търсенето и предлагането. Особеностите в производството/предлагането и потреблението/търсенето водят до това, че най-често тази стока се търгува чрез „суапове“ - договори, при които поне за едната страна не е известен размерът на бъдещите плащания, но е известна формула по която ще бъдат определени. Има обаче и регулирани (законово установени цени и количества) пазари, на които се срещат дългосрочни договаряния, в т.ч. между държавни предприятия, в които се намесват и политически съображения. Освен другото електричеството като част от енергетиката е ключов фактор за националната сигурност и в цената му може да бъде начислявана и такава политическа „надбавка“. Условието мога да се определят от пазарните сили, но също така и от държавни или независими регулатори, които отчитат социалното значение на доставките.

Пазарът на електричество в действителност е доста сложен, тъй като от една страна то е жизнено важна стока – основен фактор в производството и бита и търсенето му е слабо еластично относно цената – потреблението не спада обратно пропорционално на повишаването на цените. (Единиците чрез които се търгува електричеството са производни от мощност и времетраене – мегават/час или киловат/час.) От друга – това прави условията на доставки политически доста чувствителни. Особеност при електричеството също така е, че производственият процес е непрекъснат, поне при големите производители, а освен това е неотделим от доставките – произведените количества се потребяват незабавно, тъй като на практика не могат да се „складират“.

Управлението на доставяните количества става чрез намаляване или увеличаване на производството, което при големите производители (напр. АЕЦ) е тежък и бавен процес, при който трябва да се поддържат постоянни параметри като напрежение и честота на тока. С други думи производителите винаги трябва да поддържат „свръхкапацитет“, който да се натоварва при върхове в потреблението (което постоянно се колебае) и после да стои ненатоварен, което повишава себестойността на производството. Освен това преносът му до крайните потребители изисква сложна и скъпа инфраструктура – високоволтови мрежи, междинни електростанции, нисковолтови мрежи, трансформаторни постове. Сама по себе си цялата разпространителска мрежа е достатъчно сложна, тъй като има да решава трудната задача по поддържане на ниско равнище на загуби, заедно с надеждност на доставките. Заедно с това мрежата също трябва да разполага със запасни мощности, за да поема колебанията в производството и потреблението. Дублиране на преносната инфраструктура е от всяка гледна точка безсмислено и това създава условия за технически („естествен монопол“), с възможност за превръщането му икономически. Естествен за предприятията в отрасъла е стремежът към вертикална интеграция, обхващаща всички фази от производството до крайното потребление и повишаване на ефективността по този начин. При един разделен на независими участници пазар трябва в него да се включат производители на електроенергия, оператори на мрежи и междинни звена, купувачи на едро и дребно, местни борси за търговия с електричество и регулаторни органи. Печалбите, които всички участници в процеса очакват за себе си, няма как да не повишават крайната цена за потребителите.

Първият опит да се приложат неолибералните пазарни концепции и при производството, и при търговията с електричество (приватизация и свободно ценообразуване за сметка на регулирания пазар) е в Чили през 80-те години при управлението на Аугусто Пиночет, под внушение на т.нар. „Чикагски момчета“. Опитът изглежда успешен, що се отнася до прозрачността при ценообразуването и налагането на повече рационалност, но бързо се потвърждават опасенията, че естественият монопол лесно се превръща в икономически – в случая олигопол с няколко големи доставчици. Под натиска на Световната банка подобни промени са извършени в други страни от Латинска Америка, като резултатите не са еднозначни.

В Европа първи опит в това отношение прави Великобритания - през 1990 г. правителството на М.Тачър приватизира производителите на електроенергия, като британския опит в различна степен служи като образец и в други страни, както в британската общност, така и в Европа. В САЩ дерегулацията напредва бързо през 90-те години, докато енергийната криза в Калифорния през 2000 и 2001 г. показва, че развитието не е еднозначно положително, тъй като независимите оператори в един момент не успяват да овладеят силно увеличени брой трансакции и да подсигурят резервни мощности при критично увеличение на потреблението.

Като цяло за този пропазарен модел важат следните правила:

- отделяне на производството и продажбите на едро от разпространението и продажбите на дребно (т.е. унищожаване на вертикалната интеграция);

- изграждане на свободен пазар за продажби на едро и дребно, при който участниците търгуват краткосрочни обеми на „спотови“ цени или средно- и дългосрочно на „фючърсни“ цени.

Слабост в този модел е, че опитва да съвмести кратки, силни колебания в конюнктурата (колебания в търсенето и производството в резултат напр. на промени в метеорологичните условия) със силно инерционни (технологически и икономически) системи, каквито са производството и разпространението на електроенергия. Неблагоприятни развития като при кризите в доставките в Калифорния (САЩ) през 2000 и 2001 г. и Нова Зеландия през 2001, 2003, 2005 и 2006 г. (продължителни засушавания, които намаляват производството на ВЕЦ) налагат преоценка на този теоретичен модел и връщане към традиционно по-голяма правителствена регулация.

2. ИДЕОЛОГИЧЕСКА ОСНОВА НА ЕНЕРГИЙНАТА СТРАТЕГИЯ НА ЕС – КОНЦЕПТУАЛНА НЕЯСНОТА

В ЕС съществуват различните виждания за бъдещото производство, потребление, ограничения и желано крайно състояние на енергетиката и на пазара за електроенергия в частност. Развитието на този подотрасъл става главно натиска на политическата конюнктура, вместо да е обратното. Налице са властовите амбиции на ЕК, която се стреми да играе водеща роля в управлението на такъв ключов сектор като пазара на енергия, както и различните амбиции и модели в отделни по-важни страни-членки.

Понастоящем роля на стратегически документ, имащ отношение и към пазара за електричество на ЕС, играе документът „Енергия 2020“. Този документ се опитва да намали споменатите различия и негова главна цел е създаване на правна основа за осигуряване на устойчиви енергийни доставки в ЕС с оглед засилване на икономическия растеж през следващите години. В него са набелязани следните подцели:

- намаляване на потреблението;
- повишаване на пазарната конкурентоспособност;
- гарантиране на доставките;
- изпълнение на целите на ЕС в областта на изменението на климата
- съгласуване на преговорите с доставчиците на енергоносители.

Документът стъпва на очакванията, че в непосредствено бъдеще ще дойде краят на рецесията в икономиката на ЕС и търсенето на енергия рязко ще се увеличи (което звучи пожелателно), заедно с увеличение на цените на енергоносителите. Целта е да се предотврати недостиг, като потребителите трябва да очакват по-конкурентни (да се разбира по-ниски?) цени на нефт и производни, газ и електричество.

Сред най-важните мерки, които Европейската комисия предлага за да се постигне напредък по споменатите приоритети е създаване на единен пазар за енергия до настоящата 2015 г., като за целта бъдат премахнати сега съществуващите бариери пред отварянето на националните пазари. Свързано с единния пазар за енергия е желанието за изграждане на „Енергиен съюз“. Предвид нарастващия внос и намаляването на вътрешното производство, страните от ЕС са изправени пред по-силна конкуренция и повече рискове в чужбина при доставките на нефт, газ и въглища, което показва необходимостта от съгласувани действия. „Енергийният съюз“ предполага страните-членки да преговарят „анблок“ с доставчиците, което да даде на членовете на ЕС повече възможности при преговорите, отколкото ако действат самостоятелно.

Този документ не може да бъде наречен „стратегия“, както е отбелязано по-горе, тъй като има няколко недостатъка:

- Прекалено краткосрочен е – обхваща период от 9 години;
- Стъпва на вероятни събития като „край на рецесията“ и оттам на повишено търсене на енергия (рязкото понижаване на цените на енергоносителите през 2014 и 2015 г. не се вписва в сценария, но влияе сериозно върху пазара и поставя под съмнение редица мерки);
- Стъпва на различни и някъде взаимно изключващи се философии.

Последното е определящо. ЕС не разполага с единна енергийна стратегия, тъй като идеологическата основа на самия съюз е доста неопределена и включва противоречащи си елементи. В нея има икономически либерализъм (десен уклон), загриженост за околната среда (ляв уклон), а в последните 2 години присъстват и геополитически съображения, които изкривяват представите за сигурност, целесъобразност, икономическите показатели в енергетиката и пр. (Имаме предвид включването на ЕС в новото издание на „Студената война“ срещу Русия – главния енергиен доставчик на съюза.) Всичко това обяснява бавното развитие на пазара за енергия и в частност на електричество, както и спорните резултати при това развитие.

1.1. Либерален модел - Вътрешен пазар

Европейският съюз (Европейската общност) стъпва на широка и противоречива идеологическа основа през по-голямата част от съществуването си. В различно съотношение са застъпени политики за насърчаване от една страна на свободната конкуренция, на пазарното начало, а от друга – на поддържане на социално равновесие и ограничаване на щетите, причинени от свободната конкуренция.

Либералният модел е водещ с известни колебания през целия период на изграждане на Вътрешния пазар на ЕС (Общия пазар до 1993 г.), който всъщност е икономическата основа на европейското обединение. В основата на всички практически действия, от изготвянето на Римския договор за ЕИО досега, стои убеждението, че обединението на отделните национални пазари облагодетелства всички участници в процеса, като при това цените на производствените фактори по

места се оптимизират, т.е. приближават се към идеалната точка на пресичане между търсене и предлагане. Съвременното либерално мислене не разглежда свободното движение на фактори като самоцел, а като условие за изравняване на условията на конкуренция. То приема сравнително затворените регионални търговски обединения само дотолкова, доколкото един голям регионален пазар е за предпочитане пред множество малки, затворени пазари, така че изгодите от свободната търговия да се реализират на регионално равнище, ако е невъзможно веднага да се реализират на световно.

Приетата през 1986 г. програма на завършване на Вътрешния пазар на ЕС се основава на последното издание на либералната теория, изразено в постановките на "Вашингтонския консенсус". То поставя ударението върху "свободния пазар", отхвърля "държавната намеса" в стопанството и залага на "гражданското общество" като възможен допълнителен регулатор. През 80-те и 90-те години на XX век придържането към тези принципи става водеща политическа практика в повечето страни от ЕС. Проектът за Вътрешния пазар отразява именно тази философия и се радва на достатъчна политическа подкрепа, но главно при добра стопанска конюнктура, а неговите принципи не се прилагат докрай във всички пазарни сектори. В периоди на стопански кризи се увеличават нарушенията на вече поети от страните членки задълженията относно спазването на пазарните правила, а инициативите за пренасянето на либералния подход към оставащите регулирани пазарни сектори се замразяват. Тази закономерност се проявява както по време на всички остри стопански кризи (1973 и 1981 г.), така и през продължителния период на слаб стопански ръст и висока безработица през 90-те години на XX век. Увеличаване на нарушенията се наблюдава и след началото на кризата от 2008 г.

Най-трудно се оказва налагането на еднакви за всички правила в областта на производството и доставките на енергия, в т.ч. на електричество. Пазарът за електричество е част от Вътрешния пазар, но към него е доста трудно да се приложи общата пазарна философия. Предвид описаните в теоретичната част особености на пазара за електричество движението към единен такъв пазар за всички страни-членки на ЕС е бавно и колебливо. Поради връзката между енергетиката и националната сигурност, а и заради социалните съображения (социални политики се водят основно на равнище национална държава, а не на равнище съюз) отделните страни-членки трудно отстъпват контрола върху този отрасъл в полза на наднационалните органи за управление. В много страни неолиберализмът не успява да надделее напълно над традиционни схващания за запазване на държавната роля в производството и търговията с електричество, особено предвид социалната значимост на услугата. Горепосланата пропазарна тенденция среща в много случаи силна съпротива, а тази съпротива се засилва и от примерите за провал на чисто пазарните механизми в управлението на това сложно производство и продажбите на продуктите му. Тази съпротива се отразява на бавната промяна на правната основа на енергийната политика на съюза и на неговия пазар за електроенергия.

2.2. Екологични съображения - увлечение по „зелената“ енергетика (ВЕИ)

Съществена новост в идеологическата основа на ЕС с пряко и сериозно въздействие върху енергийната политика е засилената грижа за опазване на природата, която след 2007 г. стига до крайност – т.нар. „глобално затопляне”, предизвикващо промяна в климата на планетата, е обявено официално за главна заплаха пред човечеството, а ЕС приема за себе си главната роля в борбата срещу него, с всички произтичащи последици, най-вече относно производството и потреблението на енергия. В замисъла за общ енергиен пазар настъпват промени, които предполагат сериозно отклоняване от принципите на свободната търговия, а именно – субсидиране на „чистото” производство или пряко от потребителите или от държавните бюджети с подобен резултат.

Увлечението по „зелената“ енергетика е наследство от нарастващото екологично движение, намерило политически израз още с пробивите на т.нар. „зелени“ партии от 70-те години на 20 в. в Европа. С времето „зелените“ нагласи получават сериозно политическо представителство в страните от ЕС, а и в наднационалните институции на съюза. По отношение на енергетиката тези нагласи са свързани с факта, че промишлената епоха с нейните потребности и технологии изисква увеличено производство и потребление на енергия за сметка на изкопаеми въглеводороди (въглища, нефт, газ) и радиоактивни метали (уран). Този модел освобождава енергия, която е погълната предварително и „складирана“ в земните недра. След средата на 20.в. се трупат опасения, че освободената по този начин енергия води до химическо (въглеродни окиси) и топлинно (пряко и чрез „т.нар. парникови газове“) замърсяване на атмосферата и влошаване на качеството на живота.

Тези опасения започват да влияят върху енергетиката след 2007 г. покрай отзвук, който предизвиква филма на американския политик и общественик Ал Гор „Неудобна истина“. Този филм дава основата на оспорваната от мнозина „Теория за глобалното затопляне“. Във филма Ал Гор твърди, че през последните години има повишаване на температурата с темпове, които са прецедент и най-важното че хората са причината за тази промяна. Тази теория твърди, че главен виновник за затоплянето са парниковите газове – водна пара (H_2O), въглероден двуокис (CO_2), метан (CH_4) и др. отделяни при използването на изкопаемите горива в атмосферата. Тази теория прави пряка връзка между замърсяването на природата (което никой не оспорва) и промяната на климата, която сама по себе си е обявена за опасна.

Тази теория става важна част от официалната идеология на ЕС, който се опитва да наложи мерки против предполагаемото изменение на климата както на съюзно, така и на международно равнище. ЕС заявява намерения, заедно с други развити страни, да намали с 30% парниковите газове спрямо равнищата от 1990 до 2020 г., за да ги съкрати впоследствие с 60-80% до 2050 г. На конференции в ООН по въпросите за намаляване на изпускане на горепосочените газове, причиняващи парников ефект ЕС се опитва да постигне съгласие за общи действия, но среща международна съпротива. Добрите намерения в т.нар. “Протокол от Киото”, който поставя за цел до 2010 г. общият обем на „парниковите газове” да бъде намален с 8

%, сравнено с 1990 г., се проваля по същата причина след неуспешните срещи на върха на ООН в Хага. Междувременно Комисията успява да сключи доброволно споразумение със Съюза на европейските автомобилисти, според което до 2008 г. емисията на въглероден двуокис на новите леки автомобили трябва да бъде занижена с 25 % (в сравнение с 1995 г.). Политиката на ЕС, ориентирана към намаляване на емисията на газовете, причиняващи парников ефект, включва наред с приемането на гранични стойности за тежкотоварните автомобили и производствени пещи система за следене на емисиите на въглероден двуокис и стартиралата през 2000 г. „Европейска програма за запазване на климата“. Освен това тя е тясно свързана с програмите от енергийната политика като АЛТЕНЕР (Насърчаване на възстановими енергоносители) и СЕЙВ (Покачване на енергийната ефективност).

Най-важното направление на „зелената политика“ са възобновяемите енергийни източници (ВЕИ), на които еколозите възлагат големи надежди за справяне с проблема. Под ВЕИ се разбират източници, които се възстановяват по естествен път или са практически неизтощими: биомаса, слънчева светлина и топлина, вятър, водни течения (реки, приливи), геотермална енергия. В действителност тези източници се използват през цялата човешка история и едва през промишлената ера отстъпват по значение на изкопаемите горива. До преди 200 години основната част от потреблението на енергия идва от чрез оползотворяване на слънчевата светлина и топлина, на дървесината, на силата на водата. За доста учени глобалното затопляне не е основно следствие на човешката дейност, а се дължи на други, естествени природни процеси - циклични колебания на температурата на водата, концентрацията на соли в световния океан и др. Важното в случая не е дали теорията за глобалното затопляне е вярна, а това че влияе силно върху общественото съзнание и политиката, като стои в основата на конкретни политически решения. Опасенията от изменение на климата, конюнктурното нарастване на цените на нефта и политически съображения (енергийна зависимост) пораждат политика, насочена към увеличаване на инвестициите във възобновяеми енергоизточници, с използване обаче на новите технологични тенденции в енергийния отрасъл. Политическата подкрепа и нарастващите субсидии са определящи за оцеляването на сектора през започналата през 2007 година обща икономическа криза.

Макар борбата срещу „глобалното затопляне“ да е популярна в много държави, Европейският съюз (част от който е България) трудно получава подкрепа за действия в световен мащаб с поемане на конкретни ангажименти за намаляване на парниковите емисии. Независимо от това съюзът сам поема задължения, които да забавят нежеланата климатична промяна. Законодателството на ЕС стъпва на убеждението, че повечето технологии, необходими за намаляване на парниковите газове, вече съществуват или са в значителна степен готови за оперативно прилагане. ЕС е решен да стане високоефективна, нисковъглеродна икономика и страните-членки са поели твърд независим ангажимент за увеличаване на дела на ВЕИ в енергетиката до 20% до 2020 г. чрез съчетание от мерки, които вече са в

процес на изпълнение чрез „Европейската програма по изменението на климата“, наред с работата по интегрираната климатична и енергийна политика, утвърдена от водачите на ЕС през март 2007 г.

Действията включват:

- намаляване потреблението на енергия с 20% в сравнение с обичайните нива чрез подобряване енергийната ефективност на редица видове уреди и оборудване;
- увеличаване дела на възобновяемите енергийни източници в общото енергопотребление на 20% от около 7% през 2007 г.;
- увеличаване дела на биогоривата в бензина и дизеловото гориво до 10% от близо 1% през 2007 г. и др.

Правната основа на така очертаната политика е Директива 2009/28 за поощряване на енергията от възобновяеми източници, която поставя общата рамка за развитие на сектора в ЕС, включваща общоевропейска цел за увеличаване дела на ВЕИ до 20% в общото крайно потребление на енергия до 2020 г.

През 2008 г. така или иначе около 19% от глобалното потребление на енергия идва от възобновяеми източници, включително около 13% от традиционна биомаса (дърва за огрев и други), използвана за отопление и 3,2% – от водноелектрически централи (ВЕЦ). Към този момент новите възобновяеми източници – малки водноелектрически централи (малки ВЕЦ), съвременна биомаса, вятърни електроцентрали, слънчеви и геотермални електроцентрали, биогорива – дават други 2,7% от потреблението на енергия. При производството на електроенергия делът на възобновяемите източници е около 18%, като 15% от електричеството се произвежда от ВЕЦ.

За сравнение - делът на възобновяемата енергия в общото крайно потребление на енергия на ЕС е 8,5% през взетата за основа 2005 г., което означава, че за съюза е нужно средно увеличение от 11,5% за постигане на целта от 20% през 2020 г. За постигането на тази цел са приети индивидуални, правно обвързващи цели за всяка държава членка. Важното, що се отнася до ЕС е, че той залага на развитието именно на новите възобновяеми източници.

2.3. Въпросът с ядрената енергетика

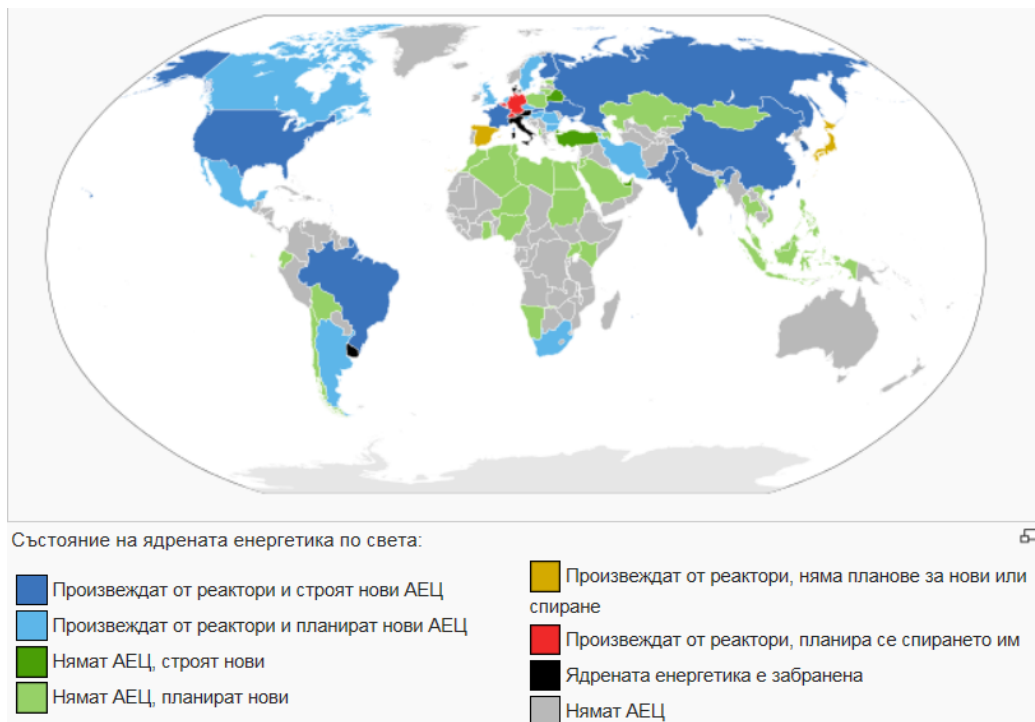
Нефтената криза през 1973 дава тласък за създаване на атомни електроцентрали по целия свят. Нефтеното ембарго води до глобална икономическа рецесия и показва рисковете от придържането към един основен енергоизточник. (Заради ниските цени на нефта на много места дори се изграждат електроцентрали и топлоцентрали, които изгарят мазут. През 1973 г. на производните на нефта се падат 17% производството на електричество в САЩ.) Това засилва търсенето на алтернативни енергийни източници. В резултат на това днес нефтът е незначителен източник на електроенергия (1% производството на електричество в САЩ), докато ядрената енергия произвежда цели 20%. Нефтената криза кара други страни, като Франция и Япония, дотогава разчитащи на нефт за производство на електроенергия

(съответно 39% и 73%) да инвестират в атомната енергия. Днес атомната енергия дава съответно 80% и 30% от електричеството в тези страни.

В края на 20-ти век обаче се създава отрицателно отношение към атомната енергия, най-вече поради нарастващия страх от възможен ядрен инцидент и от страха от радиоактивността, а също и заради създаването, транспорта и съхранението на атомни отпадъци. Инцидентите през 1979 в „Three Mile Island“ и през 1986 г. в Чернобилската АЕЦ имат роля в спирането на изграждането на нови мощности в много страни. Преразглеждането на отношението към ядрената енергетика става на фона на общо повишаване на загрижеността за състоянието на околната среда и бурния ръст на екологични движения и политически партии. Аварията в АЕЦ Фукушима през 2011 г. допълнително засилва доводите на противниците на ядрената енергия. Поради това бъдещето на ядрената енергетика е обект на много спорове и дискусии и различните страни водят различни политики в това отношение – в някои държави се строят нови електроцентрали, а в други се затварят съществуващи преди да изтече срокът на експлоатация. (Виж карта 1)

Тези колебания се пренасят и вътре в ЕС, както ще бъде разгледано по-долу.

Карта 1: Политики на отделните държави спрямо ядрената енергетика

Изм.:

http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0

3. ЕНЕРГИЙНА СТРАТЕГИЯ И ПОЛИТИКА НА ЕС

Последен вариант на цялостна енергийна стратегия за Европейския съюз е изготвен от ЕК през лятото на 2014 г. Документът е по-скоро отражение на опасенията за енергийната сигурност на съюза на фона на кризата в Украйна.

В него не се залага на нови мерки, повтарят вече предлагани мерки – разнообразяване на маршрутите и източниците, пълно изграждане на газовите връзки, подобряване на енергийната ефективност и вътрешното производство на енергия, заедно със съответното намаляване на консумацията. Повтаря се ангажиментът към развитието на възобновяемите източници. Изразено е притеснение, че общата зависимост към вноса на енергия е над 50%, като при по изчисления на ЕК през 2013 година страните от ЕС са отделяли по общо над 1 млрд. € дневно за внос на енергийни суровини.

Що се отнася до пазара на електричество, ударението пада върху енергийните иновации, които трябва да помогнат за намаляване на зависимостта в енергийната сфера, т.е. ВЕИ - преди всичко вятърни двигатели и фотоволтаични централи.

Като цяло процесът по изготвяне на обща енергийна стратегия, със съответната политика по прилагането ѝ е едва в началото, силно зависим от икономическа и политическа конюнктура, трудно съвместяващ големите различия между страните-членки.

3.1. Природни дадености и геополитически съображения

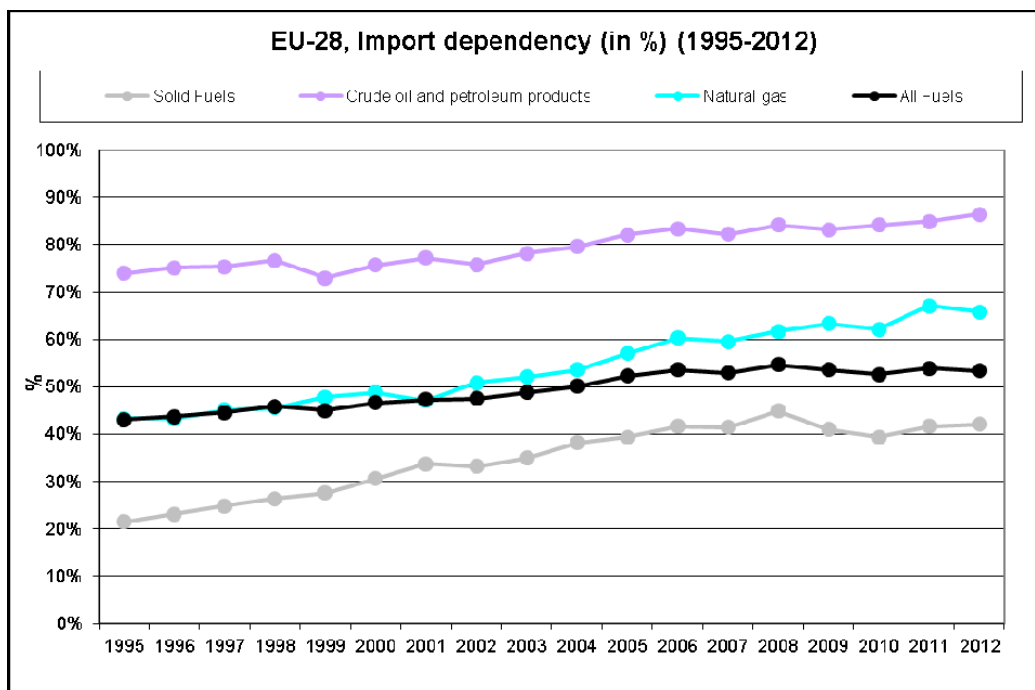
Сложната и неясна на места правна основа на една възможна обща енергийна политика има пряка връзка и с разнообразните енергийни модели в страните-членки, разлики, които идват от различните природни дадености, а и от разликите в степента на развитие и в културните особености. Като цяло ЕС разполага с ограничени собствени запаси от енергоносители и е силно зависим от вноса. 56 % от енергията се получава чрез изгарянето на изкопаеми горива (въглища, природен газ и нефт). Използва се и ядрена енергия (35 %) и възобновяеми енергийни ресурси (9 %). В Централна и Източна Европа чрез изгаряне на горива се добиват около 80 % от енергията, ядреното гориво осигурява 12 %, а възобновяемите енергийни ресурси - 8 %. Върху хода и посоката на интеграцията в енергетиката съществено влияние оказва пренасочването към нефта и природния газ като основни енергоносители в началото на 60 - те години с всички последствия (кризите от 1973 и 1981 г.). В отговор на кризата през 80 - те години Великобритания и Нидерландия започват самостоятелно експлоатация на нефтени и газови находища в Северно море. (През 1994 отказът на Норвегия от членство в ЕС предизвиква разбираемо разочарование в съюза.) Уязвимостта на съюза в енергийно отношение проличава особено при конюнктурни колебания, като кризата от средата на 2004 г. През тази година дори Великобритания се превръща в нетен вносител на нефт.

В някои случаи общият интерес намира отражение в наченките на обща външна политика. След 1974 г. арабските страни от ОПЕК обвързват търговските с политическите въпроси при преговорите с общността. ЕО по принуда приема този подход. Комисията получава възможност да съгласува дейността на тогавашния Съвет на министрите при вземане на решения по Европейското политическо сътрудничество и връзката със стопанските въпроси започва да дава по - осезаемо отражение върху външнополитическите действия на общността. Така общи позиции по Близкоизточната криза през 70 - те и 80 - те години имат за цел да подобри

отношенията с арабските страни поради зависимостта от вноса на нефт. (Така напр. декларацията от Венеция, 1980г. признава правото на държава за палестинците.) При все това и след 1993 г. преобладава отрицателната или пасивната интеграция. Съгласуваността във външнополитическата област се проявява повече като ефект на съдържане на самостоятелните прояви на отделни страни членки, отколкото в активно провеждане на обща външнополитическа стратегия.

Това следва да се има предвид, след като в последните години притесненията при вноса на горива и енергия са свързани с нарастващата зависимост от Русия, особено на фона на противопоставянето заради Украйна и опитите на ЕС да привлече към себе си останалите страни от „Източното партньорство“. Традиционна е енергийната зависимост и от доставките от Близкия изток (45% то целия внос на нефт). Очакванията са, че през 2030 г. вносът на нефт ще покрива 90% от енергийните нужди на съюза. При доставките на газ ЕС разчита освен на Русия и на доставки от Алжир и от Норвегия – съотв. до 30% и до 25% от общия обем на вноса. При въглищата делът на вноса вероятно ще достигне 66%. Притеснителното е, че зависимостта от вноса на енергоносителите се увеличава, както личи от фиг.1.:

Фиг.1: Зависимост на ЕС от вноса на горива към 2012 г. (до 80% при нефт и производните, 65% - природен газ, 43% - въглища, 55% общо).

Изм.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_iem_communication_annex1.pdf

Всъщност обща стратегия за избягване на рисковете от едностранната зависимост от вноса липсва още на концептуално равнище. Единодушие и единодействие се наблюдават засега само в едно направление, а именно намаляване на потреблението на енергия и повишаване на ефективността в потреблението ѝ. В това отношение страните от ЕС се опитват да следват модела

на стопанско развитие на Япония, която доста по-рано е отчела уязвимостта си от вноса на суровини и енергоносители и залага на производства с висока степен на преработка, с нисък разход на материали и енергия и голям разход на капитал и висококвалифициран труд. За сравнение енергийното потребление, производствено и битово при международното сравнение изглежда както следва:

САЩ	–	7050.6	кг нефтен еквивалент на човек,
Германия	–	3889.1,	
ЕСкато цяло	–	3305.7,	
Япония	–	3700.2.	

В самия съюз обаче съществуват големи разлики (между 7934.1 за Люксембург и 1601.8 за Румъния), дължащи са както на различните запаси от енергоносители, така и на климатични условия, които влияят на потреблението (за отопление или за охлаждане), но също и на технологичното равнище и равнището на материално потребление. (Виж табл.1.)

Табл.1: Употреба на енергия на човек в ЕС (в тне)

страна	тне	страна	тне
Люксембург	7934.1	Словакия	3086.1
Финландия	6212.9	Испания	2755.9
Белгия	5299.7	Италия	2735.0
Швеция	4883.4	Гърция	2609.2
Нидерландия	4729.2	Литва	2511.7
Чехия	4004.0	Унгария	2480.3
Франция	3958.8	Полша	2463.5
Германия	3889.1	България	2304.5
Австрия	3784.4	Кипър	2297.7
Естония	3542.9	Португалия	2266.3
Словения	3416.6	Хърватия	1964.9
Дания	3368.7	Малта	1931.5
Ирландия	3215.9	Латвия	1871.4
Великобритания	3183.3	Румъния	1601.8

Изт.: Oil Economics, <https://quizlet.com/67211998/oil-economics-flash-cards/>

Без да е упоменато в някакъв конкретен документ има основания да се предполага, че сегашното технологично равнище и сегашните цени на горивата не позволяват рязко съкращаване на енергоемкостта без това да се отрази на себестойността на производството и да повлече краткосрочно загуба на конкурентноспособност.

Упоритостта на ЕС в убеждаването на главните партньори и конкуренти да поемат задължения за намаляване на т.нар. "парникови газове" според Протокола от Киото освен всичко се дължи и на опасенията от възможна загуба на търговски позиции при едностранно поемане на задължения. До момента дипломатическата борба на ЕС има съмнителен успех: протоколът влиза в сила от 2005 г. с

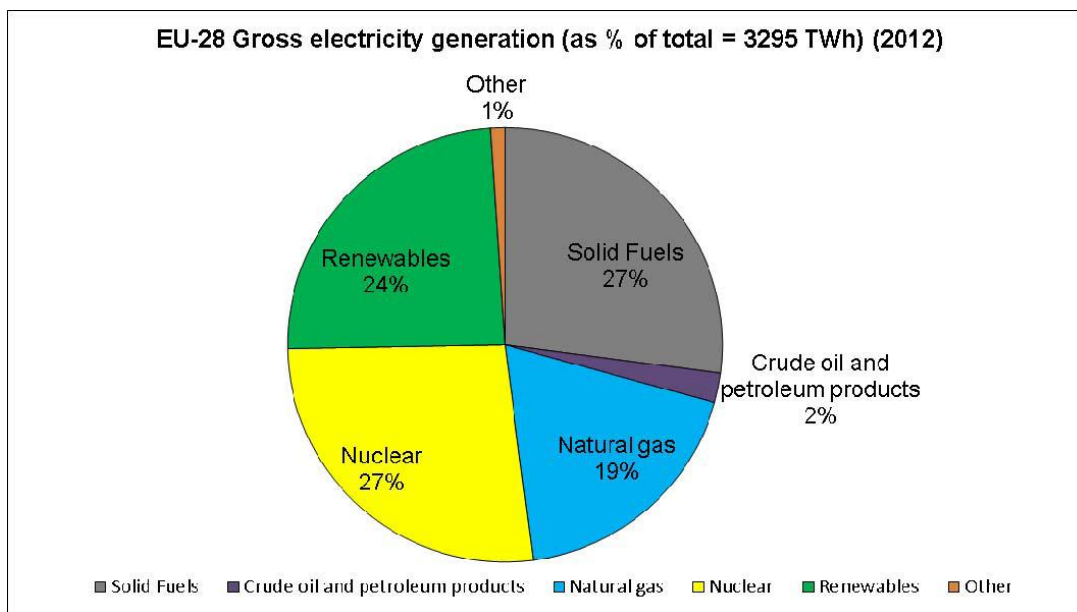
присъединяването на Русия. Сред основните конкуренти единствено САЩ са подписали, но не и ратифицирали протокола и нямат намерение да се присъединят към документа с произтичащите от това задължения. Китай се възползва от облекченията, предвидени за развиващите се страни. Това обаче е достатъчно за да спъне напредъка по пътя към договарянето на нов документ на мястото на Протокола от Киото, изтичащ през 2012 г. В 2011 г. на конференцията на ООН по изменението на климата в Дърбан (Австралия) е достигната договореност за продължаване на действието на протокола до приемане на ново споразумение, но се очертава, че само страните от ЕС и още няколко по-малки страни, обвързани икономически с тях, ще участват в него.

На срещата на върха на 8 и 9 март 2007 г. страните-членки на ЕС се споразумяват да приемат задължителна за изпълнение енергийна програма, основа главно на проповядваната от Германия екологична философия. Ако тази програма бъде осъществена, тя ще представлява значителен отказ от въглеродородната енергетика. До 2020 г. ЕС трябва да намали с 20 % емисиите на парникови газове при своето енергийно потребление, заедно с подобряване на енергийната ефективност с 35%. По същество това трябва да е следващата голяма технологична революция. Прикритите опасения, че тази революция ще изисква такива разходи, които ще влошат краткосрочно конкурентноспособността на ЕС, може би стоят в основата на превръщането на „глобалното затопляне” в агресивно налаган в последните няколко години медиен продукт. Макар и създаден в САЩ от Ал Гор, той се превръща в нещо като “религиозна кауза” точно в ЕС и стои в основата на политически документи, които трябва да наложат конкретни задължения не само на страните-членки, но и на техните конкуренти от останалите части от Триадата (Северна Америка и Югоизточна Азия).

Точно тук е смущаващата липса на яснота как трябва да бъде осъществена стратегическата цел: структурно преустройство на енергетиката на ЕС и намаляване на зависимостта от външни доставки на поносима цена. Две от целите за 2020 г. - намаляване на емисиите на парникови газове с 20% и увеличаване на дела на възобновяемите енергии до 20% - вече са заложили в приетия през декември 2008 г. законодателен пакет по енергетика и климатични промени.

Отношението на Европейският парламент към доклада на Ан Лаперуз (евродепутат от АЛДЕ) относно втория стратегически енергиен преглед (част от обсъжданията относно бъдещата енергийна стратегия на ЕС) е показателен за начина по който политически съображения надделяват над експертните становища. Сред предложенията на депутатите от ЕП (който по същество почти не разполага с реални правомощия в енергийната област) се откроява и настояването делът на възобновяемите енергийни източници (ВЕИ) в енергийното потребление на ЕС да достигне 60% през 2050 г., като този показател трябва да бъде обвързващ по същия начин като горепосочените показатели от пакет по енергетика и климатични промени. Колко лесно/трудно е изпълнението на тази задача личи от сегашното състояние на енергийния „микс” на съюза:

Фиг. 2. Енергиен „микс“ на ЕС към 2012 г. - 27% производство от твърди горива, ТЕЦ, 27 % - АЕЦ, 19% от природен газ, 24% от ВЕИ, 1% - други

Изт.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_iem_communication_annex1.pdf

3.2. Енергийни модели и интереси в ЕС

Европейската комисия остава главен привърженик на либерализацията на пазара на електричество и се стреми да наложи убеждението си, че ефективен и напълно функциониращ единен европейски пазар на енергия ще даде на потребителите възможност за избор между различни компании за доставка на електричество и ще даде достъп до пазара на всички доставчици, особено на по-малките. Според нея такъв пазарен модел ще помогне на ЕС да се възстанови от икономическата криза и приетият през март 2009 г. в резултат на нейните усилия т.нар. "Трети енергиен законодателен пакет" е върхово нейно постижение.

Зад усърдието на ЕК се крие освен всичко друго и стремежът към запазване и разширяване на действителната власт в ЕС. По своята същност служителите в Комисията, подобно на служителите и в другите служби на Съюза, все повече се приближават към характеристиките на просветената имперска бюрокрация на средновековен Китай. Напълно в съответствие с наблюденията на Дж. К. Гълбрайт, бюрократите в случая са заинтересовани от прехвърлянето на правомощия към наднационално равнище, но и от запазването на националното. Анализите на политическия пазар на протекционизъм на ЕС посочват, че 40% от чиновниците в Германия са заети в институциите на ЕС, а 95% от всички законопроекта на ЕК тръгват от националните правителства или групи по интереси. По обратната схема 80% от националното законодателство е с източник Брюксел. По-нататъшната федерализация на съюза би гарантирала заетостта и влиянието на "имперските чиновници". Съгласно постановките на неофункционализма интеграцията в енергийната област (базова за общественото развитие) следва да предизвика

верижна реакция в останалите отрасли и във всички области на обществения живот по посока на по-нататъшната централизация на Съюза.

Въпреки че започналият с Европейското обединение за въглища и стомана процес на интеграция не се развива точно според неофункционалната логика, федералистки настроените чиновници от ЕК продължават да се стремят към контрол върху енергийния пазар, както прилагането на общите за останалите сектори правила на Вътрешния пазар би им осигурило. В преследването на тази цел те се опитват да наложат обща стратегия за сектора със задължителни за страните членки предписания, посочени в "Зелената книга" ("Европейска стратегия за устойчива, конкурентна и сигурна енергия") от 2005 г. и свързани с т.нар. цели "20/20/20" от стратегията "Европа 2020", отнасящи се до увеличаване на дела на енергията от възобновяеми източници и намаляване на потреблението на енергия. "Зелената книга" изброява серия от възможности за спестяване на 20% от консумацията на енергия до 2020 г. чрез промяна на поведението на потребителя и ефективни енергийни технологии, но и чрез завършване на пазара на енергия. Според пресмятанията на Комисията от мерките се очаква икономия от 60 млрд. €.

Въпреки усилията на ЕК напредъкът към единен енергиен пазар, в т.ч. единен пазар на електричество, е бавен. Дълго време пазарът на електричество е сред няколкото значими сектори (наред с пазара на лекарства и оръжия), които не се управляват според принципите на изграждания от 1986 г. Вътрешен пазар.

При доставките на електричество ЕК отчита през ноември 2005 г., че липсва интеграция между националните пазари. Показател за това е ниското ниво на трансгранична търговия (само на около 11 % от общото потребление към 2005 г.) заради съществуващите бариери за достъп, заради недостатъчното използване на инфраструктурата, както и заради слабата техническа свързаност между много държави членки. През 2010 г. повечето национални пазари все още има висока степен на концентрация, като националните компании контролират средно около 70% от пазарите. Остават съществените различия в цените между отделните държави: от 9,1 € за мегаватчас в Естония до 26,8 € в Дания за 2009 г.

Обясненията за бавния напредък към свободен енергиен пазар могат да се открият в няколко посоки:

Често се срещат твърденията, че големите страни, най-вече Франция и Германия саботират усилията на ЕК за освобождаване на пазара заради интересите на водещите енергийни предприятия. Действително в Западна Европа никога не е губил напълно позиции присъщият ѝ "стопански патриотизъм", който освен класическия протекционизъм включва и целенасочена промишлена политика. Според постановките на "Новата политическа икономия" (Matthew Watson, Richard Higgot) ограниченията в търговията в определени области се обясняват не с недостатъците на свободния пазар, а с политически съображения. От държавата се очаква не само да защитава вътрешния си пазар от външна конкуренция, но и да направлява политиката на домашните предприятия. Чрез въздействие върху структурата и големината на предприятията се създават "национални шампиони" в определени отрасли, които чрез големината си и чрез законови мерки да устояват

напр. на опитите за поглъщане от чуждестранни конкуренти. Най-чист пример за подобен подход дава Франция, чиито правителства водят целенасочена политика по създаване и подкрепа на "национални шампиони", в т.ч. чрез пряка намеса в собствеността и управлението им. Те не само се намесват в отделни случаи, но и се стремят да контролират цялостното развитие, в т.ч. чрез нарочен закон, който затруднява проникването на чужди предприятия в редица отрасли, смятани за "стратегически". Съществува обществен консенсус по въпроса, че големи, "символни" френски предприятия (Arcelor, Danone, Societe Generale, Casino, Saint-Gobain, Thomson, Carrefour, Vivendi Universal и пр.) трябва да останат "френски" и да ползват специална защита срещу поглъщане. На челно място сред тях е Electricite de France, най-големият в света доставчик на комунални услуги и оператор на ядрени реактори - 58, с 65млрд. € приходи за 2010 г. и активи, оценявани на 241 млрд. €. Грижа на френското правителство е да пази домашния пазар за своя производител, а също и да му разкрива с политически средства външни пазари.

В Германия промишлената политика не е толкова целенасочена и последователна както във Франция и често остава извън вниманието на общественото мнение. Държавата не се намесва открито в стопанското развитие или в управлението на отделните предприятия, а се грижи главно за налагане и спазване на рамковите условия. Правителствените намеси не следват толкова стратегия за стопанско развитие, колкото спасяват работни места в критични случаи. Официално не се води политика на поддържане на "национални шампиони", но на големите предприятия скрито се предоставят субсидии. Често изпълнителната власт разрешава сливания между предприятия въпреки антитръстовото законодателство, с довода, че така възникналите обединения стават конкурентноспособни в мащабите на вътрешния или дори на световния пазар. Такъв е случаят напр. със сливането между VEBA и VIAG през 2000 г., което дава началото на E.ON, ключов участник в днешния електрически олигопол на германския пазар.

И в двете държави, а и не само в тях, отношението към производството и снабдяването е ток (газ, вода) е особено, тъй като засяга националната сигурност и изисква гаранции за постоянство в доставките при запазването на контрола (обикновено чрез държавни монополи). Електричеството е особена, жизненоважна стока за общественото развитие и държавите, особено социалните, нямат желание да изпаднат в зависимост от частни производители и доставчици. Силни са опасенията, че свободното ценообразуване може да доведе и до по-високи цени в изостанали, слабо населени райони с влошена инфраструктура, което да увеличи допълнително тяхната изостаналост.

Алтернативният модел е застъпен във Великобритания. Британският политически елит има традиционен глобалистки подход към международните икономически отношения. ТНК имат голямо значение за британската икономика, общият обем на британските вложения зад граница достига 60% от БВП, а от друга страна една трета от първите 100 предприятия в списъка на Лондонската фондова борса са притежание на чужденци. Една четвърт от най-големите световни доставчици на услуги, в т.ч. на комунални такива, имат седалища в столицата. Там

са представени и една пета от 500-те най-големи европейски фирми. Свободният стопански режим е известен като “уимбълдонизация”, т.е. Великобритания определя правилата, а мнозинството от участниците са чужденци и тази нагласа важи и за енергийния пазар на страната, който след управлението на М.Тачър се развива свободно в общата неолиберална вълна. Великобритания е сред първите страни в ЕС в прилагането на директивите за освобождаване на пазара за електричество и нейният опит може да послужи за проверка на повечето теоретични постановки, свързани с него. В различна степен е привързаността към свободната конкуренция в останалите страни-членки, но развитието в споменатите три страни е достатъчно за първи изводи за приложимостта на предлаганите от наднационалните институции схеми.

Следва да се отбележи също, че доколкото голяма част от енергоносителите се внасят, енергийната политика до голяма степен има пряка връзка и с въпроса за общата външна политика, което изисква продължително съгласуване на интересите в цялата система на институциите на ЕС. Суверенитетът на националните държави в тази област си остава практически ненакърнен. Както и в други области, имащи пряко отношение към националната сигурност, по-влиятелните страни членки не са склонни да правят компромиси с националните си интереси, ако същите не са достатъчно защитени в общите енергийни проекти.

Особено проблематичен е въпросът с развитието на ядрената енергетика. Това е слабото място в опитите за изграждане на обща енергийна стратегия, тъй като отношението към ядрената енергия е различно в различните страни-членки. В Европейския съюз като цяло между 27 и 30% от електричеството се произвеждат от атомна енергия. Позицията на различните страни обаче се различава, като например в Австрия и Ирландия няма атомни електроцентрали, докато Франция в отговор на кризата от 1973 г. залага дългосрочно на ядрената енергетика в опит да намали до възможния минимум зависимостта от външни енергийни доставки. Ядрените мощности произвеждат 78% от електричеството на страната, която е вторият в света производител на електроенергия от ядрения сектор с парк от 58 реактора в 19 АЕЦ. При всички колебания на политическата конюнктура обществената подкрепа за тази политика остава постоянна до 2014 г. Едва тогава се наблюдава обрат в нагласите (дължащ се и на катастрофата в АЕЦ Фукушима, Япония, през 2011 г.), благодарение на който френските депутати гласуват за намаляването на дела на ядрената енергетика в производството на електроенергия в страната от 75% на 50% през 2025 г. Друга свързана с енергетиката цел е намаляването с 40 на сто на парниковите емисии между 1990 и 2030 г. и четирикратното им понижение през 2050 г. В същото време делът на възобновяемата енергия трябва да нарасне до 23% през 2020 г. и до 32% през 2030 г. Едновременно с това потреблението на изкопаеми горива трябва да се понижи с 30 на сто през 2030 г. Решението обаче трябва да премине проверката на времето – намаляването на дела на ядрената енергия е предизборно обещание на Франсоа Оланд преди избирането му за президент през 2012 г., но не е сигурно, че

политическата конюнктура ще се запази и след предстоящите през 2017 г. избори във Франция.

До 1986 г. ядрената енергетика се развива успешно и в Германия. След аварията в Чернобил обаче правителствата водят политика на постепенното ѝ свиване. Притиснато от участниците в правителствената коалиция, а именно “Зелената партия”, първото правителство на Г. Шрьодер от 1998 г. поема задължения за поетапно затваряне на ядрените електроцентрали в страната. Съображенията са екологични. Стига се обаче до парадокса недостига в производството на електроенергия да се покрива за сметка на внос на ток, произведен в съседните френски атомни електроцентрали. Отделно от това тази политика засилва зависимостта на Германия от вноса на руски енергоносители. Най-изненадващото е, че общественото мнение винаги е подкрепяло развитието на ядрената енергетика. Допитване от 2007 г. показва, че 67% от избирателите се противопоставят на плановете за закриване на ядрени мощности. При все това законовите ограничения от 1998 г. не са отменени. Напротив, дни след катастрофата във Фукушима настроенята за отказ от ядрената енергия рязко се засилват и на 29.05. 2011 г. правителството на А. Меркел обявява, че планира затваряне на всички АЕЦ в страната до 2012, като 8 от всичките 17 действащи реактори са затворени незабавно.

Като цяло за ЕС ядрената енергетика има най-слаба подкрепа в общественото мнение (20% одобрение) в сравнение с всички останали видове, като различията в отделните страни-членки, силно се влияят от краткосрочната конюнктура - аварии в АЕЦ, снижаване на цените на горивата и пр. В периода на най-голямото в историята повишаване на цените на нефта и газа (март 2007 – юли 2008) настроенята в полза ядрената енергетика надхвърлят неодобрението дори в такава традиционно “антиядрена” страна като Швеция (41% “за” при 20% “против”). Неслучайно и в одобрения от евродепутатите гореспоменат доклад се за запазване на дела на ядрената енергия в енергийния “микс” на ЕС. С падането на цените на въглеродородните енергоносители и разразяването на финансовата криза обаче спират всякакви обсъждания в публичното пространство за по-нататъшни вложения в ядрената енергетика. Като добавим, че по различни причини Австрия, Гърция, Малта, Кипър, Ирландия, Латвия и Белгия в последното десетилетие водят твърда “антиядрена” политика, става ясно, че точно относно единствената енергийна технология, която има едновременно голям производствен потенциал и изключва големи рискове при доставките на гориво консенсусът изглежда невъзможен. Договорът “Евратом” от подписването си досега не успява да постигне главната си цел, а именно да създаде нужните условия за бързо развитие на атомните технологии и тяхното прилагане на равнище общност. Така се стига до официални заявки за намерения, които са недостатъчно обосновани технологически, стопански и при това влизат в противоречие помежду си:

- Загрижеността за предполагаемите климатични промени не позволява връщане към традиционното изгаряне на въглища – единствените енергоносители, с които ЕС е подсигурен (при сегашното енергопотребление – за 200 години напред);

- Гореспоменатата загриженост стои и зад увлечението по “зелените технологии” - ВЕИ, представени пред общественото мнение като лесна, чиста и практически безплатна алтернатива. В действителност повечето ВЕИ-технологии (без ВЕЦ) са прекалено скъпи, без сериозни изгледи за решаващ технологичен пробив, а добивът на енергия е непостоянен и не е в състояние да покрие съществена част от потреблението. Налице са силни подозрения, че зад настойчивата реклама на ВЕИ стоят интересите на доставчици от същия отрасъл (напр. на производители на т.нар. енергоспестяващи лампи или на т.нар. фотоволтаици);

- Ядрената енергетика е в състояние да произведе нужната енергия и да замести до голяма степен въглеродните енергоносители (електричество за отопление и в транспорта), но натрупаните предубеждения пречат да се мобилизира ресурс на равнище общност за изграждане на нови мощности, които изискват големи първоначални капиталовложения, както и да се търси приемливо решение за съхраняване на отпадъците при производството. Вместо това продължават опитите за окончателно затваряне на действащи или спрени от експлоатация АЕЦ, с което намаляват възможностите за едновременно достигане на двете цели: намаляване на зависимостта от външни доставки и намаляване на щетите върху природата.

3.3. Правна основа – правомощия и документи: Трети енергиен пакет, Енергиен съюз

Въпросните цели на ЕС иначе са залегнали в последната промяна в договорната основа на съюза, а именно в Лисабонския договор. Особеностите при пазара за електроенергия, особено до влизане в сила на Лисабонския договор, се обясняват донякъде с частичните правомощия на наднационалните органи за управление в тази област. Развитието на енергетиката, в т.ч. на доставките, на енергийния “микс”, структурата на производство и потребление и пр., си остава главно на национално равнище. ЕО получава частични правомощия за самостоятелна енергийна политика едва през 1983 г. Въпросната политика има за цел снабдяване с енергия на изгодни цени, без опасност за здравето на гражданите и без щети на околната среда, а също така установяване на единен вътрешен пазар за енергия, в т.ч. за електроенергия.

Европейската комисия притежава по-сериозни правомощия що се отнася до въглищата и ядрената енергия - тук тя може да действа автономно и непосредствено като наднационална надзорна власт, съответно като международноправно представителство по отношение на трети страни. Що се отнася до нефта, газа, електричеството, Комисията се ограничава до изпълнението на регулативни рамкови компетенции, съгласувани със Съвета на Европейския съюз. (Следва да се отбележи, че голяма част от енергоносителите се внасят и енергийната политика до голяма степен има пряка връзка с въпроса за общата външна политика, което изисква продължително съгласуване на интересите в цялата система на институциите на ЕС.)

Съществуващият още от 1957 г. договор “Евратом” има за главна цел създаване на общ пазар на гориво и съоръжения за ядрената енергетика. На практика такъв пазар тъй и не е изграден, като производителите и доставчиците в отделните страни са защитени на националните пазари срещу външна конкуренция. “Евратом” постига добри резултати в обединяването на усилията в областта на научните изследвания, но липсва единна стратегия за развитието и приложението на ядрената енергия. И досега остават различията в отношението на отделните страни-членки към производството на електроенергия чрез АЕЦ.

Суверенитетът на националните държави в тази област до неотдавна си остава практически ненакърнен. В следствие на сложното разпределение на правомощия в областта на енергетиката между национални държави и наднационални институции ЕС дълго време изпитва трудности в изработването на обща енергийна стратегия и във воденето на обща енергийна политика, гарантираща постигането на стратегическите цели в тази област. Страните-членки водят собствени енергийни политики, съобразени с техните икономически и външнополитически интереси, собствени ресурси и потребности, остават различията между страните-членки по възлови въпроси – енергиен “микс”, пазар, отношения с партньори – клиенти и доставчици и пр. Както и в други области, имащи пряко отношение към националната сигурност, по-влиятелните страни-членки не са склонни да правят компромиси с националните си интереси, ако същите не са достатъчно защитени в общите енергийни проекти. В допитване, проведено през 2005 г. 47% от включените в него граждани от страните-членки (в т.ч. България и Румъния) подкрепят водене на енергийна политика на наднационално равнище, 37% държат тя да остане в правомощията на националните държави, а 8% я виждат на местно равнище. Но друго подобно допитване сред 29 220 граждани през 2006 г. показва обратното съотношение: 42% за правомощия на националните държави срещу 39% в полза на наднационално управление и 12% за местно. Различията в отделните страни-членки са големи: 55% в полза на наднационално управление в Нидерландия, но само 15% във Финландия. Такива големи разлики за кратко време освен съмнения в правилността на методиката могат да се обяснят и с колебания в конюктурата: цени на енергията, горивата и общи показатели като безработица и пр. Те показват най-малкото, че интеграцията в енергийната област е бавен и противоречив процес.

Като че ли повече подкрепя намира управлението на екологичната политика на равнище съюз. “Зелените” тенденции в общите политика на съюза се засилват с изключителна компетенция за екология (т.е. управление на наднационално равнище), която ЕО получава с Единния европейски акт (ЕЕА) от 1987 г. Наред със стопанския растеж все по-голямо значение придобива по-широкият показател „качество на живота“, което изисква всички политики и дейности на съюза трябва да вземат предвид и околната среда. „Това се нарича "устойчиво развитие": намирането на баланс между опазването на околната среда, икономическия прогрес и социалното развитие. Ролята на ЕС е да поддържа и координира усилията на страните-членки и да проверява дали правителствата спазват ангажиментите, които

са поели. ЕС като такъв е основният източник на законодателство в областта на околната среда.“

След договора от Маастрихт от 1993 г. става възможно вземането на решения с мнозинство, както и по-значителното участие на ЕП - а по този начин и на неговата комисия по опазване на околната среда - в екологичната политика на ЕС. След Договора от Амстердам влиза в сила процедурата за съвместно взимане на решения от Съвета и ЕП, като както и преди при разглеждането на важни области - например екологичните данъци - се изисква единодушно взето решение от съвета.

Тези промени поставят нови задачи за решаване пред енергетиката. Енергийната промишленост си остава натоварена с отговорността да осигурява адекватни условия за покриване на настоящите нужди от енергия на съюза. В тази своя задача енергетиката трябва да търси равновесие между предизвикателствата на изчерпващите се запаси от конвенционални енергийни ресурси, пораженията, които използването им нанася върху околната среда и задължението да осигурява качествено, непрекъснато, стабилно енергоснабдяване на достъпни цени. Трудността идва оттам, че не съществува начин на превръщане на първична енергия в електричество без това да се отразява неблагоприятно на околната среда.

В Лисабонския договор (чл. 176) за първи път влизат текстове относно енергетиката, която трябва да създадат правна основа за споделена (между страните-членки и наднационалните институции) компетентност в енергийната политика. Според противниците на един твърде федерализиран съюз чл. 176 на Договора представлява сериозно посегателство върху националния суверенитет по отношение на енергийната политика. Посочените цели, а именно:

- а) завършване на енергийния пазар;
- б) подsigуряване на енергийните доставки;
- в) насърчаване на енергийната ефективност и разработването на нови и възобновяеми енергийни източници;
- г) взаимно обвързване на енергийните мрежи

влизат в обсега на процедурата по съвместно вземане на решение от Съвета на ЕС и Европейския парламент.

Заедно с това обаче специално е посочено, че тези мерки не засягат правото на дадена държава-членка да определя сама условията за използване на енергийните си ресурси, да избира между различни енергийни източници и да определя общата структура на енергийното си снабдяване. Документи като издадената от Европейската комисия през 2006 г. „Зелена книга“ („Европейска стратегия за устойчива, конкурентна и сигурна енергия“) имат по-скоро пожелателен характер.

При все това правната основа постепенно се развива в посока по-либерален вътрешен енергиен пазар с повече управление на наднационално равнище. Политиката в това отношение е формулирана в член 194 от Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС). Завършването на вътрешния пазар на ЕС в енергийния сектор изисква премахването на множество пречки и търговски

бариири, сближаване на данъчните и ценовите политики и мерки по отношение на нормите и стандартите, както и регламенти за околната среда и безопасността. Целта е да се осигури функциониращ пазар с равен достъп до него и висока степен на защита на потребителите, както и адекватни нива на взаимна свързаност и производствен капацитет. С цел хармонизиране и либерализиране на пазара в периода от 1996 г. до 2009 г. са приети три поредни пакета от законодателни мерки: относно достъп до пазарите, прозрачност и регулиране, защита на потребителите, подкрепа за взаимна свързаност и адекватни нива на доставките. Целта е в резултат на тези мерки на пазарите на държавите членки да могат да навлизат нови доставчици на природен газ и електроенергия, а промишлените потребители и домакинствата да са свободни да избират своя доставчик. Други мерки на ЕС, свързани с вътрешния енергиен пазар, са насочени към сигурността на доставките на електроенергия, природен газ и нефт, както и към развитието на трансевропейски мрежи за пренос на електроенергия и природен газ.

„Първият законодателен пакет” (Директива 96/92/ЕО относно общите правила за вътрешния пазар на електроенергия и Директива 98/30/ЕО относно общите правила за вътрешния пазар на природен газ), е заменен през 2003 г. от „Втори законодателен пакет”, който позволява на нови доставчици на природен газ и електроенергия да проникнат на пазарите на държавите членки, а на потребителите - да избират своя доставчик (промишлените потребители от 1 юли 2004 г., а битовите потребители - от 1 юли 2007 г.). Целта на Директива 2008/92/ЕО е постигане на по-голяма прозрачност при определяне цените на природния газ и електроенергията за промишлени крайни потребители, като задължава държавите-членки да гарантират, че тези цени и системите на ценообразуване ще бъдат съобщавани на Евростат два пъти в годината. (Тук и по-долу виж подробно „Вътрешен енергиен пазар”, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/bg/FTU_5.7.2.pdf)

През април 2009 г. е приет „Трети законодателен пакет” с цел по-нататъшно либерализиране на вътрешния пазар на електроенергия и газ, който изменя втория законодателен пакет. Директивата за електроенергията (2009/72/ЕО) и Директивата 2009/73/ЕО за природния газ по-конкретно регламентират собствеността върху преносните мрежи чрез гарантиране на ясно отделяне на дейностите по доставка и производство от експлоатацията на мрежата на основа на три модела на организация: пълно „разделяне на собствеността”, независим оператор на система (ISO — отговаря за поддръжката на мрежите, докато активите остават собственост на интегрираното дружество) и независим оператор на преносна система (ITO — система от подробни правила, гарантираща автономност, независимост и осъществяване на необходимите инвестиции в дейностите по пренос). Тези правни промени покрай другото трябва да гарантират ефективен регулаторен надзор от страна на действително независими от правителствата национални енергийни регулатори и да позволи ефективен и недискриминиращ достъп до преносните мрежи.

През октомври 2011 г. ЕС приема Регламент (ЕС) 1227/2011 относно интегритета и прозрачността на пазара за търговия на едро с енергия имащ за цел

да осигури справедливи търговски практики на европейските енергийни пазари. Регламентът предоставя на междувременно създадената през 2010 г. Агенция за сътрудничество между регулаторните органи (ACER) правомощия да събира, анализира и обменя данни от енергийния пазар на едро, да наблюдава пазарите и търговията, да разследва случаи на злоупотреба с пазари и да координира съвместно с държавите членки налагането на подходящи санкции. Държавите членки все пак остават отговорни за налагането на санкции при установяване на нарушения.

В заключенията си от февруари 2011 г. Европейският съвет очертава целта за завършване на вътрешния енергиен пазар до 2014 г. и изграждане на междусистемни връзки, за да може до 2015 г. да се сложи край на всякаква изолираност на държавите членки от европейските мрежи за газ и електроенергия. Тази изолираност всъщност е сред главните пречки пред свободната търговия с енергия – без съответно техническо свързване на отделните мрежи (електрически, газови) свободният пренос е невъзможен. Свързването обаче на основата на еднакви високи технически стандарти – надеждност, висока проводимост и пр. – е скъпоструващо и бавно, особено за новоприетите страни-членки. В документа «Енергия 2020» е упоменато, че са необходими инвестиции «от около 1 трилион € за изграждане на модерна общоевропейска електрическа мрежа, свързваща всички страни и позволяваща доставките да се разпределят, където е необходимо.»

В доклад, представен на Съвета по енергетика през юни 2011 г. Комисията изчислява, че до 2020 г. инфраструктурата в цяла Европа се нуждае от инвестиции в размерна около 200 милиарда €. С оглед на посочената потребност в доклада „Бюджет за Европа 2020“, Комисията предлага нов механизъм за свързване на Европа (CEF), за финансиране на приоритетни проекти в областта на енергетиката, транспортна и критична дигитална инфраструктура в периода от 2014 до 2020 г. През ноември 2013 г. при гласуването на следващата седемгодишна финансова рамка в бюджета за съюза са предвидени средства за CEF - разработването на проекти в областта на трансгранична европейска инфраструктура трябва да получат 5,12 милиарда €. През 2013 г. Комисията предлага списък с 248 европейски проекта от общ интерес, съответстващи на процедурата и критериите, установени в регламента. Проектите се отнасят до изграждане на трансевропейски мрежи. Финансират се главно предварителни проучвания. Други инструменти също могат да се използват за частично финансиране на инвестициите, например Структурният фонд за сближаване на регионите.

Последната стъпка в опит за изграждане на енергийна стратегия на ЕС е представения от ЕК през зимата на 2015 г. т.нар. „Европейски енергиен съюз“, споменат по-горе. Замисълът на този съюз е да противопостави на монопола на доставчика на газ в Източна Европа („Газпром“) монопол на купувача с цел да промени условията на доставките в своя полза. Отделен е въпросът, доколко това е възможно. Официалната цел отново е провеждане на политика в областта на изменението на климата. За пазара на електричество този документ предвижда солидарност от съседните държави при прекъсване на енергийните доставки,

енергийна ефективност и постепенно премахване на субсидиите за производство на енергия, вредящо на околната среда. (Тук възниква въпросът какво става с дългосрочните договори, които представляват държавна субсидия като тези, сключени с т.нар. американски ТЕЦ-ове в България.)

В стратегията за изграждането на Енергийния съюз отново се подчертава прилагането на действащите правила - за разделяне на енергийния сектор и независимост на регулаторните органи. Енергийният съюз предвижда преустройство на пазарите на електроенергия, за да бъдат те взаимосвързани в по-голяма степен (оттам увеличаване на презграничната търговия) и отново увеличение на дела на енергията от възобновяеми източници. В този документ пак има несъвместими изисквания – заедно с увеличението на енергията от ВЕИ, гражданите трябва да се радват на „достъпни и конкурентни“ цени, „с по-голяма конкуренция и повече избор за всички потребители“ (при наличието на естествени монополи).

В края на документа става ясно, че и тук, подобно на други „стратегии“, става въпрос за увеличаване на властта на ЕК: тя държи да знае предварително договаряните цена, количества и условия за доставки на енергия.

4. РАЗВИТИЕ НА ПАЗАРА ЗА ЕЛЕКТРИЧЕСТВО – РЕЗУЛТАТИ

След изразходването на толкова политическа енергия в опит за постепенно налагане на общи правила и изграждането на единен пазар следва да се разгледат емпиричните данни, които да дадат представа доколко очакванията се покриват с действителността. Темата подлежи на развитие, като се има предвид динамиката в пазара на горива например.

При това трябва да се има предвид, че стремежът към либерализация се сблъсква и с един проблем, който се пренебрегва от привържениците на свободния пазар. Потреблението на енергия е слабо еластично по отношение на цената. Слабата еластичност винаги работи в полза на образуването на монополи или олигополи, а картелирането на пазара е възможно и при по-голям брой участници в него. В случая преносните мрежи улесняват този процес: при очевидната невъзможност на всеки доставчик да изгражда своя собствена мрежа до потребителя, остават нерешени въпросите, свързани с равния достъп до наличната мрежа, с нейната собственост, стопанисване и пр. Разделянето на производството от разпространението има за цел да разбие възможния монопол на единствения (в повечето случаи) притежател на производствените мощности и на мрежата, но от друга страна то пречи на вертикалната интеграция в предприятията и премахва произтичащите от нея производствени икономии.

Решението може да бъде фиктивно разделяне на производител и доставчик, но и то води след себе си някакво оскъпяване заради усложнените схеми на свързани предприятия и в крайна сметка не се постига желаният икономически ефект. Технологията по доставянето на електричеството предполага технологичен монопол, но той лесно преминава в икономически. Един достатъчно голям пазар на електричество лесно може да бъде картелиран по географски признак. А

приватизирането на производството и разпространението може да влоши допълнително условията на пазара. Държавният монопол все пак подлежи на политически контрол и ограничения: правителството носи пряка отговорност за дейността на монополиста и не може да не държи сметка за настроените на избирателите (потребителите). Държавните монополи освен това са пряко обвързани от държавната енергийна стратегия, която има дълъг времеви хоризонт и не поставя бързата възвръщаемост на вложените средства на първо място. Частните доставчици на електричество не са обвързани от подобни съображения и не плащат политическата цена при злоупотреба с монополно положение.

Примерите от страни с либерализиран електрически сектор като че ли потвърждават тези опасения. Енергийната криза в Калифорния през 2000-2001 г. се изразява в повишаване на цените, несигурност при доставките и мащабни пазарни спекулации („Enron“). Противно на очакванията, дерегулацията не насърчава разкриването на нови мощности, напротив, през януари 2001 г. производителите започват да закриват мощности, за да повишат още повече цената на енергията, която между април и декември вече е скочила 8 (!) пъти. Държавният департамент по енергетика на САЩ през 2007 г. публикува изследване, провокирано от кризата. В него се посочва, че между 1999 и 2007 г. цените на електроенергията в щатите със свободен пазар са се повишили повече, отколкото в щатите с регулиран пазар.²

Откакто в Нова Зеландия пазарът на електричество е освободен, страната страда от недостиг на енергия – първите случаи са през 2001 и 2003 г. През 2005 г. цените се повишават съществено, а по-нататъшното повишаване е съпроводено от нов недостиг на енергия през 2006 г. Тези колебания са заради големия дял на електричество, произведено от ВЕЦ и засушаванията в този период показват уязвимостта на модела за управление на силно инерционни системи в зависимост от краткосрочни, свързани с непосредствената печалба, схеми.

В ЕС либерализацията на пазара на електричество е започнала още с Разпоредба 96/92/ЕО от 1997 г., която предвижда постепенно отваряне на пазара до 2007 г. (30% до 2000, 35% до 2003 г.) През 2000 г. Швеция, Великобритания, Германия и Финландия вече са отворили напълно пазарите си за свободна, в т.ч. външна конкуренция. В страните от Централна и Източна Европа либерализиран е пазарът в Чехия и Полша (подготовката отнема 4 години), а от средата на 2015 г. частично се отваря и пазарът в Румъния. За изминалото време се трупат свидетелства, че в променените условия доставчиците отново диктуват пазарните правила чрез образуване на олигополи, вече частни.

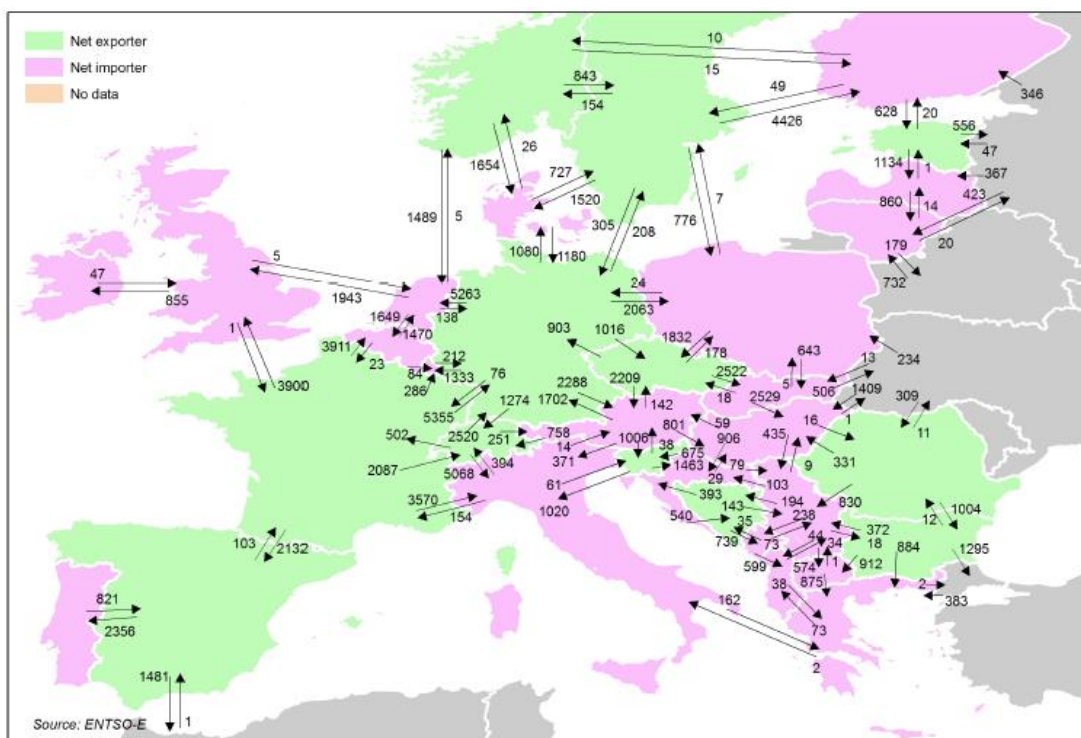
Споменатата по-горе EdF до 2004 г. е напълно държавно предприятие, а до 1999 г. е монополен доставчик на електричество на френския пазар. Под натиска на ЕК (Директива 2009/73 за регулация на пазара на електричество) държавното участие е сведено до 85%. От 4% през 2000 г. пазарният дял на конкурентите на EdF достига 21% през 2006 г., а със законово решение от юни 2010 г. монополът е формално разграден - EdF е принудена да продаде до 25% от производствения си

² http://en.wikipedia.org/wiki/California_electricity_crisis

капацитет на конкуренти, в случая на GDF Suez (от април 2015 - Engie), в която държавата все още притежава 35% от капитала.³ Понастоящем от формална гледна точка френският пазар за електричество е най-отворен за свободна конкуренция след този в Германия и Великобритания. Високоволтовата мрежа на страната (100 000 км) е отстъпена на RTE, формално независим оператор, който обаче в действителност си остава част от EdF. Мрежата за ниско и средно напрежение (1.2 млн. км) се държи от ErDF, предприятие, произлязло от общия за EdF и GDF Suez през 2008 г., в резултат на натиска от ЕС за демонополизация на пазара и отделяне на производители и продавачи на електричество (споменатата по-горе директива).

При все това предприятието произвежда 22% от електроенергията в ЕС, снабдявайки 25 млн. домакинства освен на френския, но на и съседните пазари (виж карта 2).

Карта 2: Презграничен пренос на електричество в ЕС: износители и вносители

Изм.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_iem_communication_annex1.pdf

За доста други пазари дял от 20 и повече процента е достатъчно основание за ЕК да започне антимонополни процедури. Силното участие на френската държава обаче явно обяснява съдържаността на Комисията. Цената на електричеството за домакинствата междувременно се движи така: 0,146 € за киловатчас през 2000 г., 0,173 € за киловатчас през 2009 г., 0,147 € за киловатчас през 2013 г. и 0,159 € за киловатчас през 2014 г. При отчитането на всички фактори (инфлация, колебания на общата валута и на енергоносителите в световен мащаб и пр.) това движение не е в

³ https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%89lectricit%C3%A9_de_France

подкрепа на очакваните ползи от либерализацията. Както отбелязва Франсоа Русели, предишен председател на ЕБР, предположението, че на пазара на електричество може да има висока конкуренция и ниски цени, (засега) не се потвърждава от практиката.

Британският пазар най-често се дава като пример за доведена докрай либерализация. Вследствие на законодателните мерки броят на доставчиците там се увеличава от три големи (и пет малки) предприятия на повече от 40 (сред тях са и E.ON, и EdF), като най-големият пазарен дял на един доставчик е сведен от 48% на 21%. В сравнение с 1997 г. цените на електроенергията на едро падат с 40% към 2000 г. Движението на цените след това обаче почти напълно съвпада с движението на цените на свързания съседен френски пазар - 0,146 € за киловатчас през 2000 г., 0,169 € за киловатчас през 2009 г., 0,174 € за киловатчас през 2013 г. и 0,192 € за киловатчас през 2014 г.⁴

В Германия, която е най-големият потребител в ЕС с 631.4 тераватчаса примерът е също не е насърчаващ. Германският пазар е разпределен между четири големи доставчика: E.ON, RWE, EnBW и Vattenfall, на които се падат три четвърти от производството. Предприятието E.ON възниква през 2000 г. след сливането на VEBA и VIAG. През 2003 г. то придобива Ruhrgas и се превръща в енергиен гигант дори за мащабите на целия съюз. Въпреки всички положения на антикартелното законодателство, сделката е разрешена – Германия също повежда (негласно) политика в подкрепа на „национални шампиони“ в стратегическите отрасли. В тези условия освобождаването на пазара за електричество настъпва през 1998 г. Средната цена на електроенергията пада с 20% веднага след либерализацията на пазара, но впоследствие се повишава отново, за да отбележи общо повишение от 113% (от 0,24 € за киловатчас до 0,51 € за киловатчас) за времето между 2001 и 2006 г. Според Съюза на енергопотребителите клиентите в Германия плащат годишно 13,5 млрд. € повече за ток заради борсовите спекулации на големите фирми, които масово купуват ток от по-малките, повишавайки по този начин цените на енергийната борса. След това токът се препродава с голяма печалба, а за базова цена за клиентите се взема тази на по-скъпо произвеждащите. Така фирмата, която има разход 17 € за 1 мегават мощност, получава 50 €. Тези машинации вдигат цената на тока с 30%. Печалбите на четирите най-големи концерна в Германия, E.ON, RWE, EnBW и Vattenfall, през 2006 скачат на повече от 17 млрд. €.⁵ Това обстоятелство влиза в противоречие с обясненията за повишаване на цените, предизвикано преди всичко от рязкото конюнктурно повишаване на цените на нефта (до 80 \$ за барел) в световен мащаб в този период. Не е случайно, че Германия заедно с Франция е начело на голяма група държави, които се противопоставят на опитите на ЕК да либерализира пазара на електричество в ЕС според нейните представи. https://en.wikipedia.org/wiki/Electricity_sector_in_the_United_Kingdom

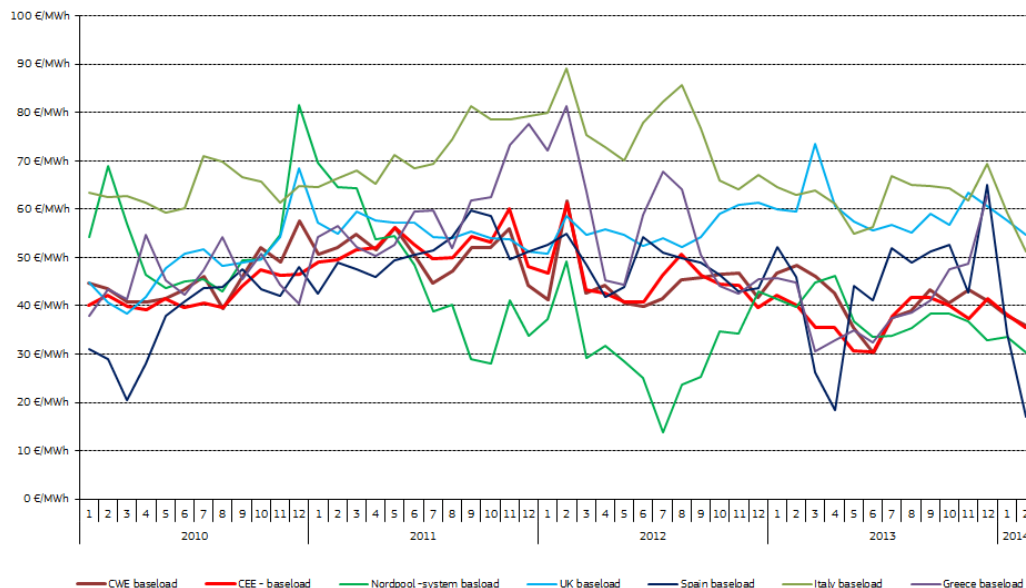
⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Electricity_sector_in_the_United_Kingdom

⁵ Market power in the German wholesale electricity market, The Journal of Energy Markets, 2009. http://www.journalofenergymarkets.com/data/jem/pdf/jem_v2n2a2.pdf

В последните няколко години цените на електричеството в Германия се уравниават, но остават като цяло сред най-високите и страната е голям нетен вносител на енергия: 0,253 € за киловатчас през 2011 г., 0,260 € за киловатчас през 2012 г. и 0,292 € за киловатчас през 2014 г. Тази висока цена се дължи освен всичко друго и на желанието страната да остане водеща в развитието на „зелени технологии“ и използването на електричество, добивано с тяхна помощ. Освен вятърните двигатели неоправдано високо от гледна точка на природните дадености е производството на ток чрез фотоволтаични централи - там са изградени най-много соларни мощности на територията на ЕС - общо 36 хил. мегават-пика (MWp), при 78,7 хил. MWp. за целия съюз. От значение също е решението за пълен отказ от ядрената енергетика до 2022 г. Недовършени АЕЦ се изоставят, спират се действащи такива преди да изтече срокът на годност или без да се правят опити да се удължи този срок. Целта е запълване на липсите с енергия от ВЕИ, но както показва опитът от края на 90-те години на 20.в., най-вероятно е да се засили вноса на електричество, произведено от френските АЕЦ.

Като цяло, движението на цените на електричеството в последните години отразява по-скоро колебания в стопанската конюнктура и в климата, отколкото въздействието на новите правила, формиращи пазара. Както личи от фиг.3, колебанията в цените на едро остават в границите на 40-50 € за мегаватчас, без ясно изразена тенденция на снижение.

Фиг.3: Движение на цените на едро за отделните регионални борси

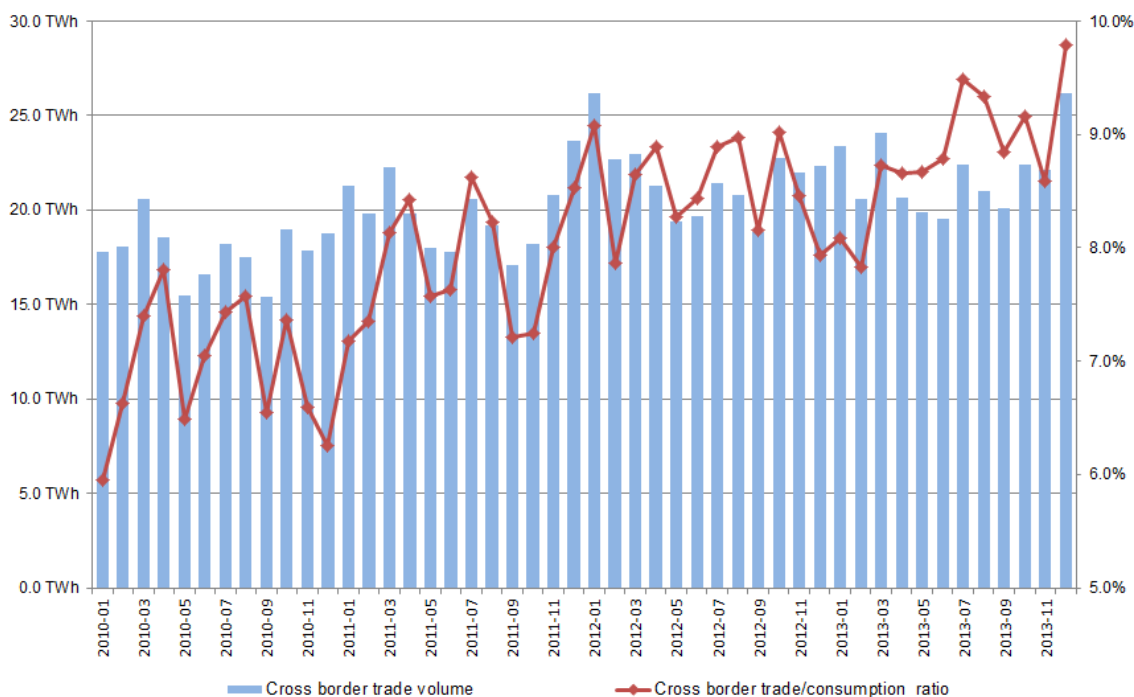

Изм.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_jem_communication_annex1.pdf

Съществено за отбелязване е, че не се сближават ценовите равнище на отделните регионални борси – Централна и Западна Европа, Централна и Източна Европа, Свверена Европа, Великобритания, Испания, Италия, Гърция.

През юли 2014 г. презграничната търговия с електричество в ЕС се е увеличила с 10% спрямо същия период на 2013 г. При цените на едро най-ниската средна цена е отбелязана във Франция - 29 € за мегаватчас (с падове до 23 € за мегаватчас през август 2014), докато в Латвия и Литва средната цена достига 57 € за мегаватчас. Очевидно е, че презграничната търговия въпреки увеличението не е достатъчна, за да сближи ценовите равнища, при това в желаната посока надолу. (Виж фиг.4)

Фиг.4: презгранична търговия по месеци и дял в общото потребление

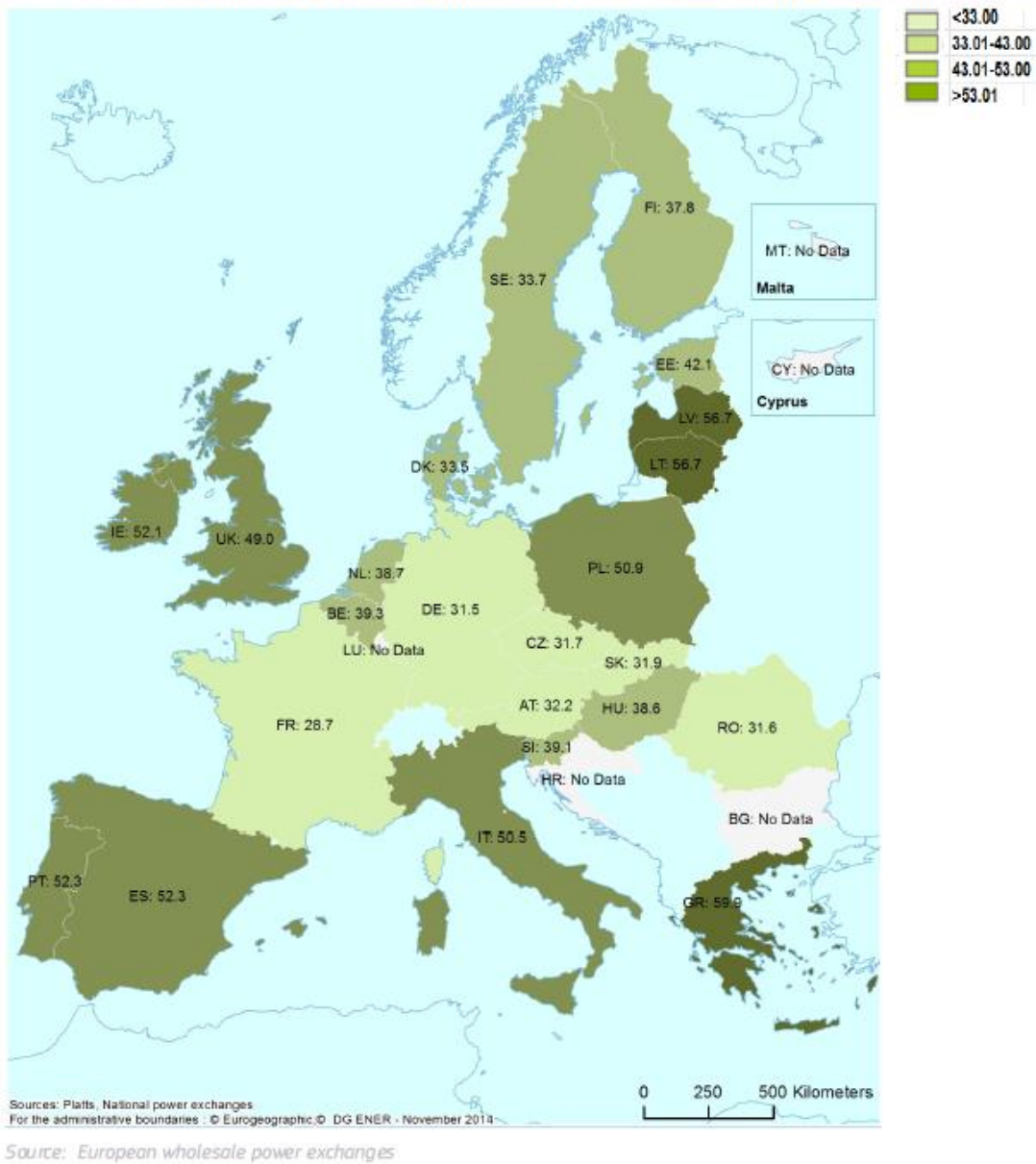

Иzt.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_je_m_communication_annex1.pdf

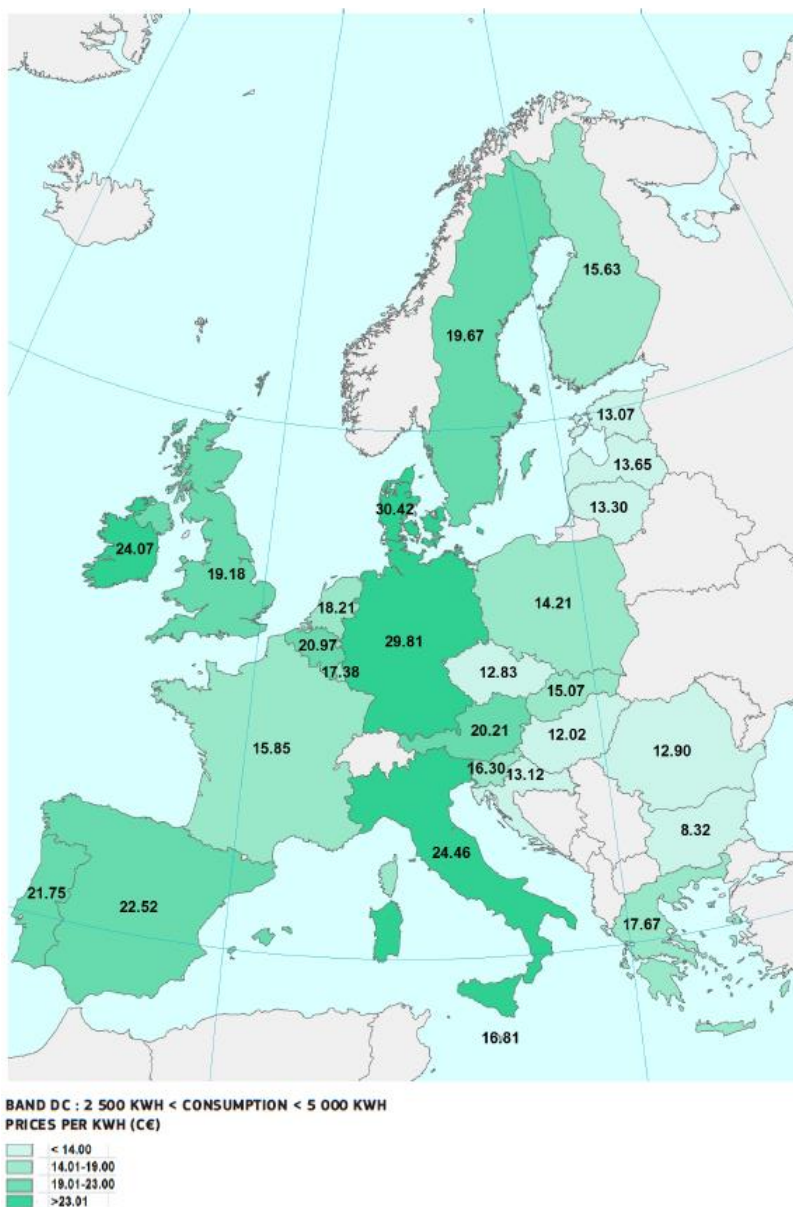
Както по-горе е отбелязано, стратегията „Енергия 2020“ оценява необходимите инвестиции за надеждно свързване на електрическите мрежи на националните и регионалните пазари и за изграждане на модерна общоевропейска електрическа мрежа, на „около 1 трилион €“. В условията на продължаваща вече седма година (за повечето страни-членки) стопанска криза сумата, която е съизмерима с целия общ бюджет на ЕС за настоящия финансов период 2014-2020, не може да бъде заделена и целите на стратегия „Енергия 2020“ са поставени под въпрос. Проблемите в инфраструктурата личат при относителната изолираност на периферните от географска точка страни - Великобритания, Балтийските страни, Испания, Италия и Гърция. Разликите спрямо централноевропейските страни на места са почти двойни, както личи от карти 3. и 4.:

Карта 3: Цени на едро на електричеството за 2014 г., € за мегаватчас

FIGURE 10 - COMPARISON OF AVERAGE WHOLESALE BASELOAD ELECTRICITY PRICES, FIRST SEMES'

Карта 4: Цени на електричеството за домакинствата, € за мегаватчас

Изт.: „Trends and Developments in EU Energy Markets 2014” – European Commission, https://ec.europa.eu/.../sites/.../2014_iem_communication_annex1.pdf

Тези разлики могат донякъде да се обяснят с различната скорост, с която се извършва либерализацията на пазара. Както е отбелязано по-горе, в Чехия и в Полша либерализацията на пазара започва през 2002 г. и е напълно завършена през 2006 година (в хода на присъединяването към ЕС). Следва да се има предвид, че в Чехия пазарът е либерализиран напълно - производство на въглища, производство на електроенергия, доставка на краен потребител. Пазарът на търговия на енергия е либерализиран преди пазара за бита, при прозрачна ценова политика и равнопоставеност на всички участници на пазара. Първоначално са останали непазарни цени на отделни групи потребители, определяни от регулатора, като цените за битовите потребители са по-ниски от тези за бизнеса. След либерализацията това съотношение се обръща. В момента на чешкия пазар има 15 различни тарифи, но усреднено електроенергията за бита е с 50% по-скъпа от електроенергията за производството.

Като цяло за страните от ЦИЕ има поскъпване и при двете групи потребители, без да се доближават все още цените на съседния германски пазар, при това във всички страни от Вишеградската четворка електроенергията за бита е с 30 до 50% по-скъпа от електроенергията за производството. (Виж фиг.5)

Фиг.5: Движение на цените на електричеството в ЕС 2011 – 2013 г.

	Electricity prices					
	Households (€)			Industry (€)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
EU-28	0.179	0.188	0.199	0.110	0.115	0.120
Euro area (EA-17)	0.190	0.198	0.211	0.116	0.121	0.127
Belgium	0.214	0.233	0.217	0.110	0.108	0.108
Bulgaria	0.083	0.085	0.092	0.065	0.069	0.081
Czech Republic	0.150	0.150	0.153	0.111	0.104	0.102
Denmark	0.291	0.300	0.300	0.099	0.097	0.103
Germany	0.253	0.260	0.292	0.125	0.128	0.143
Estonia	0.097	0.110	0.135	0.072	0.078	0.097
Ireland	0.190	0.216	0.230	0.116	0.132	0.136
Greece	0.125	0.139	0.156	0.105	0.118	0.125
Spain	0.198	0.219	0.223	0.114	0.121	0.122
France	0.138	0.139	0.147	0.085	0.095	0.096
Croatia	0.114	0.121	0.137	0.091	0.090	0.095
Italy	0.199	0.213	0.229	0.152	0.165	0.168
Cyprus	0.205	0.278	0.276	0.167	0.224	0.208
Latvia	0.117	0.138	0.138	0.098	0.110	0.113
Lithuania	0.121	0.126	0.137	0.105	0.114	0.123
Luxembourg	0.168	0.170	0.167	0.100	0.105	0.098
Hungary	0.168	0.155	0.140	0.100	0.095	0.096
Malta	0.170	0.170	0.170	0.180	0.180	0.180
Netherlands	0.174	0.186	0.192	0.098	0.097	0.096
Austria	0.199	0.198	0.208	0.113	0.110	0.111
Poland	0.147	0.142	0.148	0.101	0.092	0.093
Portugal	0.165	0.199	0.208	0.099	0.114	0.115
Romania	0.108	0.105	0.132	0.080	0.083	0.090
Slovenia	0.144	0.154	0.161	0.099	0.095	0.097
Slovakia	0.168	0.172	0.170	0.128	0.132	0.129
Finland	0.154	0.155	0.158	0.076	0.076	0.075
Sweden	0.209	0.203	0.210	0.089	0.081	0.080
United Kingdom	0.143	0.168	0.174	0.098	0.115	0.118

Изт.: Евростат, online data codes: nrg_pc_204, nrg_pc_205, nrg_pc_203

5. ЕНЕРГИЙНА СТРАТЕГИЯ НА БЪЛГАРИЯ И ПАЗАРЪТ НА ЕЛЕКТРИЧЕСТВО

Както е отбелязано в началото, България не разполага с истинска национална стратегия за развитие на енергетиката и на пазара за електричество в частност. В сегашното състояние на пазара се отразяват взаимно изключващи се обстоятелства, тенденции и ангажименти, като общата оценка е за настъпваща криза, поради което условията за доставки на електрическа енергия в последните месеци е много обсъждана тема. Настоящият модел изглежда изчерпан, тъй като интересите на главните участници в него изглеждат несъвместими. Разтварянето на българския пазар в общия пазар на електричество на Европейския съюз, макар и неизбежно от гледна точка на задълженията на страната, понастоящем не стои на дневен ред. Налице са предложения за регулирани промени в ценообразуването, които силно

зависят от политическата конюнктура, а в България тя е неустойчива и на свой ред зависима от външни фактори.

5.1. Физическо състояние на енергетиката – мощности, производство, микс

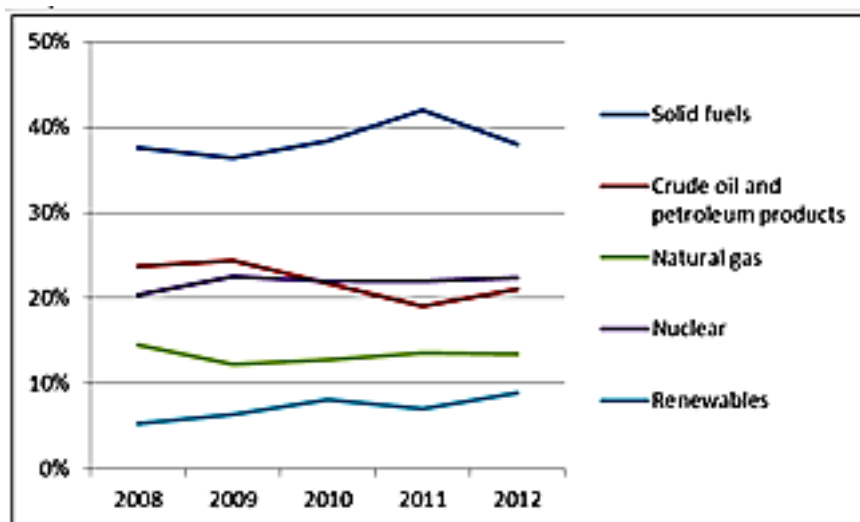
Енергийният микс е съставен от различни мощности с много различна ефективност, експлоатацията на които обаче се подчинява на различни, в т.ч. политически съображения, които се отразяват на цената. Общата инсталирана мощност в страната ни е 13 759 MW, но това е променлива величина. Инсталираните мощности към март 2013 г са около 12 900 MW. В годишния доклад на ДКЕВР за ЕК, от юни 2014 година се посочват като инсталирани мощности 11 840 MW, с изключване на всички трайно изведени от експлоатация генериращи блокове. Структурата на реалната производствена мощност от 10 132 MW е следната: АЕЦ - 2000 MW, ТЕЦ на лигнитни въглища - 3298 MW, ТЕЦ на черни и кафяви въглища - 850 MW, топлофикационни и заводски централи - 794 MW, възобновяеми източници - 4001 MW, помпено-акумулиращи ВЕЦ - 1004 MW. Зелените източници се разделят на : ВЕЦ - 2223 MW, фотоволтаични централи - 1038 MW, вятърни централи - 694 MW, електроцентрали на биомаса - 46 MW.

Предлагането, сумата на енергията от всички производители в България, е 42 450 GWh, а търсенето, т.е. сумата от енергията за всички потребители на едро в България, е 34 000 GWh. Разликата от 8 450 GWh е предназначена за резерв, но се изнася. Износът на електроенергия е на разрешителен режим – само специализирани фирми с подходящ (политически?) профил имат достъп до количествата. (Определянето на критериите и издаването на разрешителни създава условия за корупция.) Намалването на резерва за износ създава две опасности:

- загуби и вреди поради намалена надеждност на захранване и
- субсидиране на чужди икономики, тъй като конкурентноспособната на съседните пазари цена е възможна само заради пределно ниската производствена цена на АЕЦ „Козлодуй“ и ТЕЦ „Марица изток 2“.

Потреблението за последните няколко години според източниците се разпределя както следва от фиг. 6:

Фиг. 6: Потребление според източниците (твърдо гориво, нефт и производни на нефта, природен газ, АЕЦ, ВЕИ) за 2008 – 2012 г.

Изт.: European Commission, SWD(2014) 311 final commission staff working document, country reports, Brussels, 13.10.2014

Около 50 процента от производството на електроенергия в България е от термични електроцентрали. Те са тези, които покриват основната част от потреблението. Подобен е и средният дял от производство на ток от ТЕЦ и в Европа. ТЕЦ Марица Изток 2 е най-голямата ТЕЦ в България, с инсталирана мощност 1450 MW, която се планира да бъде увеличена до 1576 MW. Произведеното количество електроенергия от централата за 2007 г. е с 18% дял от общото производство на страната, а дялът в произведената електроенергия от ТЕЦ е около 40%. Други ТЕЦ са ТЕЦ Марица изток 3, ТЕЦ Марица 3, ТЕЦ "Бобов дол", ТЕЦ Варна и ТЕЦ Русе Изток.

Вторият по значение (обем) производител е АЕЦ „Козлодуй“. Всеки вид електроцентрала играе различна роля в общата енергийна система. АЕЦ дава най-евтината електроенергия, но пускането и спирането ѝ отнема дни. Ето защо тя работи на пълна мощност и покрива най-долната част от годишния производствен график, т.е. работи непрекъснато. Пускането на ТЕЦ отнема по-малко време, затова те поемат следващата част от графика - пускат се и се спират при големи и продължителни увеличения или намаления на потреблението. Най-горният и най-нестабилният слой на производствения график се поема от ВЕЦ-овете, чието въвеждане в експлоатация става за броени минути.

Произведеният обем от ТЕЦ и АЕЦ е по-голям в сравнение с дела им в обема на реалната производствена мощност, тъй като ТЕЦ и АЕЦ работят в непрекъснат режим и не зависят от атмосферни и други условия, както ВЕИ. Работата в непрекъснат режим дава възможност за най-ниска себестойност и ограниченията в работата им могат да идват само от извънпазарни съображения. Цената на електроенергията от ТЕЦ у нас се увеличава поради изпълнение на условията за екологичност, но въпреки това тя е най-ниска след цената на АЕЦ. Цените в България обаче се определят освен от пазара, но и от поети от държавата задължения, които се отклоняват от неговите изисквания и поставят проблеми пред

пълноценното включване на страната в общия енергиен пазар на ЕС. Като цяло търговията с електроенергия е регулирана, с подготовка за преминаване към свободно ценообразуване

5.2. Организация и регулация на българския пазар – ДКЕВР, НЕК

На българския пазар на електроенергия към 2013 има два сегмента – регулиран и либерализиран, организирани на различен принцип: на регулирания пазар потребителите купуват по регулирани цени един общ микс от енергия и няма задължение за балансиране, докато на либерализирания пазар потребителите купуват по свободно договорени цени, задължени са да обявяват график за доставките и пазарът подлежи на балансиране. Към април 2013 под 20% от електроенергията се търгува по свободно договорени цени.

Регулатор на пазара е Държавната комисия за енергийно и водно регулиране (ДКЕВР), която определя:

1. Квотите за производство за регулирания пазар, разпределени между регистрираните производители и

2. Цените на регулирания пазар:

- между производители и обществения доставчик, Националната електрическа компания (НЕК);

- между НЕК и крайните снабдители, в т.ч. трите електроразпределителни дружества (ЕРП), които са поделили вътрешния пазар и де факто образуват картел;

- за мрежовите услуги в преносната и в разпределителните системи;

- таксите за „зелена“ енергия, „кафява“ енергия и невъзстановяемите разходи.

3. Показателите за качество, които са технически - като енергия за собствени нужди в централите, загуби при преноса и трансформацията на енергия - и свързани с качеството на обслужване на клиентите.

Важна роля на пазара играе и Електроенергийният системен оператор, който осигурява връзката между регулирания и либерализирания сектори. Основната му задача е централизираното оперативно управление, контрола и координирането на режима на работа на електроенергийната система на България. При регулацията на пазара се вземат предвид няколко съображения. Първото от тях е ниската платежоспособност на населението. България е страната с най-ниските доходи на човек в ЕС, а поради провежданата десетилетия наред енергийна политика голяма част от електричеството се използва за отопление и цената му е важен политически въпрос. Другото обстоятелство е, че производството на електроенергия е сред малкото останали експортни производства в България, като производството от ТЕЦ и особено от АЕЦ е с доста по-ниска себестойност от регионалните пазарни цени. Разрешителния режим на производство и износ позволява на приближени до властта частни търговски предприятия да осъществяват големи печалби при нулеви рискове. За вътрешния пазар НЕК е принудена да изкупува електричество на

завишени цени от производители по корупционни договори (ВЕИ, „американски“ ТЕЦ-ове) и да го продава на „политически приемлива“ (т.е. ниска) цена, поради което НЕК в продължение на няколко години работи на загуба, която в един момент трябва да бъде покрита от държавния бюджет или от крайните потребители – разликата е всъщност в разпределението на загубите между домакинствата и предприятията.

Вижданията на ЕК, че напълно свободният пазар според либералните представи ще натисне цените надолу при достатъчно високо качество засега са трудно приложими за България. Плановете за производство на електроенергия в България трябва да се ориентират в близко бъдеще към определена от пазарните сили в целия ЕС цена, но на очакваното ѝ повишаване ще се пречи по политически съображения, доколкото е възможно под постоянния натиска от Брюксел. При все това от поети задължения в това отношение не може да се избяга.

5.3. Енергийна „стратегия“, поети ангажименти

Енергетиката има пряка връзка с националната сигурност, а в българския случай има и външнополитически измерения, доколкото от една страна България е силно зависима от вноса на енергоносители (70% от цялото потребление), а от друга страна е част от изграждащия се енергиен пазар на ЕС, на който страните-членки защитават националните си интереси в условията на силна и понякога нечестна конкуренция.

Първият документ, върху който се изгражда националната сигурност е Концепцията за националната сигурност на Република България от 1998 г. Към енергетиката отношение имат само два текста: пожеланието за „...осигуряването на енергийната независимост на страната“ и за „...превръщането на страната в балкански комуникационен и енергиен център“. Тези общи положения са конкретизирани в официалната Енергийна стратегия на Република България от 11 май 2002 г. Ключови моменти в нея са:

- Намаляване на относителното енергийно потребление на единица брутен вътрешен продукт (БВП) на икономиката;
- Оползотворяване на местни възобновяеми енергийни източници (ВЕИ);
- Използване на възловото географско положение на страната за все по-голям транзит на руски и азиатски ресурси (природен газ, нефт и електроенергия) към запад и юг, както и на възможността за разнообразяване на източниците и доставчиците на енергоресурси;

Опорна точка на развитието на енергетиката на България е „...изграждането на прогресивно интегриращ се европейски енергиен пазар (който) налага преосмисляне на националните енергийни стратегии, които до голяма степен загубват традиционните си граници и стават част от общата европейска стратегия.“

Тогава прави впечатление и още едно външно условие за развитието на енергетиката:

“В случай, че се ратифицира Протоколът от Киото с оглед спазване ангажиментите на страната съгласно протокола ще се осъществят мерки в следните основни направления:

- Запазване дела на ядрената енергия в общия енергиен баланс на страната чрез изграждане на нови ядрени мощности;
- Нарастване дела на електроцентралите и топлоцентралите на природен газ в националния енергиен баланс;
- Газифициране на бита със заместване на консумацията на електроенергия, мазут и въглища за отопление в бита с природен газ.”

Този документ, подобно и на следващите, трудно може да бъде наречен стратегия. В случая следва да се отбележи тежестта на външните фактори в ролята им на опорни точки на развитието на българската енергетика. Надеждата е общата Енергийна стратегия и произтичащата от нея енергийна политика на ЕС да изиграят ролята едновременно и на основа, и на ограничител при разработването на българската енергийна стратегия. Изграждането на единен енергиен пазар обаче напредва бавно и не отменя нуждата от вземане на неотложни решения на национално равнище. В добавка протоколът от Киото се обезсмисля от неучастието на САЩ и Китай, а изходът от срещата в Копенхаген показва, че неяснотите около твърденията за “глобално затопляне”, причинено от човешка дейност, са прекалено много, за да може това внушение да стане успешна основа за обвързваща политика.

Освен това понятието “национални интереси” в документа се споменава точно веднъж и не се конкретизира. Не може такъв документ, който не се основава на националните интереси, а вместо това се съобразява с външни фактори под условие, да послужи за решаване на задачите пред българската енергетика. Освен това в Енергийна стратегия на Република България присъства пасаж, който поставя под съмнение научната обективност и качествата изобщо на целия документ: “...потреблението на електрическа енергия на едно българско домакинство е ... по-високо от това в Турция, чийто БВП на глава от населението е два пъти по-висок от този на България.”(?!)

Новата енергийна стратегия, предложена за обсъждане през ноември 2009 г. не съдържа такива груби неточности, но продължава да се основава на бъдещата енергийна стратегия на ЕС, макар да е отчетено, че “...все още не е налице ефективен вътрешен пазар на електрическа енергия и природен газ.” Националните цели отново са подчинени и изведени от целите, определени от ЕК, а националните интереси отново не присъстват. Документът по-скоро оказва политическа подкрепа на ЕК в усилията ѝ за налагане на обща енергийна стратегия на ЕС и не допуска възможността и необходимостта да се прави самостоятелен избор на цели и приоритети в случай, че националните интереси на страните-членки продължават да надделяват.

Опитът да се използва възловото географско положение на страната за увеличен транзит на руски и азиатски ресурси през България и да се придвижат напред вече разисквани енергийни проекти (АЕЦ “Белене”, газопроводът “Южен

поток”, нефтопроводът “Бургас – Александропулис”) са провалени под външен натиск, имащ за цел да намали руското влияние в региона. При стратегически проекти от такъв мащаб не е търсен национален консенсус около националните интереси (цели, приоритети), който да ангажира всички политически сили и да не зависи от колебанията в политическата конюнктура. Изграждането на АЕЦ е начинание с 50-годишна перспектива, но е поставено в зависимост от частни, по правило краткосрочни, търговски интереси, в отсъствие на прозрачни разчети, както за краткосрочните, така и за дългосрочните печалби и загуби, част от които не могат да има непосредствено парично измерение. Липсват ясни български позиции по енергийни въпроси, основани на националните интереси, които да станат част от обща, печеливша за всички страни-членки енергийна стратегия на ЕС.

В сега действащия документ се набляга на ефективно използване на местните енергоресурси, т.е. запазването и развитието на въглищната индустрия при строго спазване на нормите за опазване на околната среда. Държавата се задължава да подкрепя въглищните централи при пълното изпълнение на екологичните изисквания, включително на ограниченията за пределно допустими норми на вредни газове (серни, азотни и въглеродни окиси и прах) и да търси международна подкрепа за проекти за изграждане на нови и/или заместващи мощности, работещи на базата на местни въглища, при задължително използване на съвременни високоефективни и нискоемисионни технологии. В тази обща формулировка за подкрепа обаче влизат и неизгодните договори с двете „американски“ топлоцентрали в Маришкия басейн AES „Гълъбово“ и ТЕЦ "Контур Глобал Марица Изток" 3, съгласно които НЕК изкупува задължително произведеното от тях електричество на цени, доста над пазарните. Само от тези договори НЕК е натрупала загуба от 700 млн. лв. към края на 2014 г., а енергийният министър Т. Петкова заявява, че 4 млрд. лева е дефицитът в енергетиката, само за 2014 г. е бил 664 млн. лв.

В „стратегията“ е декларирано съща така, че „българската държава ще продължи да подкрепя и насърчава развитието на ядрената енергетика.“ Извън тази декларация не е може да се срещнат признаци, че това са сериозни намерения. Проектът за втора АЕЦ „Белене“ е провален от първото правителство на ГЕРБ. Единствените заявки и на второто правителство, излъчено от същата партия, са за удължаване на експлоатационния срок на АЕЦ „Козлодуй“ в зависимост от добрата воля на руски партньори, спрямо които България вече се е доказала като некоректен партньор. Има опасност единствената голяма електроцентрала, произвеждаща електричество с ниска себестойност, да бъде извадена от употреба в обозримо бъдеще.

Върху пазара на електричество голямо влияние има политиката спрямо ВЕИ в България. В това отношение последните български правителства полагат свръхусилия да се представят като лоялни към стратегията на ЕС. Разработени са редица нормативни актове, стимулиращи ВЕИ: „Закон за възобновяемите и алтернативни енергийни източници и биогоривата”, „Закон за енергийна ефективност”, „Национална дългосрочна програма по енергийна ефективност до 2015 г.”, „Национална дългосрочна програма за насърчаване използването на ВЕИ

2005-2015 г.” Ключова се явява разглежданата дотук „Енергийната стратегия на Република България до 2020 г.“ от юни 2011 г. Благодарение на тези документи възобновяемите енергийни източници стават приоритет на националната енергийна политика. За (предсрочно) постигане на висок дял на ВЕИ в брутното крайно потребление на енергия в страната до 2020 г. ще се използват максимално освен водният потенциал (практически отдавана усвоен), така и другите източници на „чиста“ енергия (вятър, слънце, геотермални води, биомаса). Насърчаването на този сектор става чрез извънредно високи субсидии за сметка на НЕК.

Държавните финансови намеси в енергийния сектор от много години са обичайно явление. Правителствата използват субсидии за подобряване на сигурността в енергоснабдяването, намаляване на замърсяването на въздуха и емисиите на газове, причиняващи парников ефект, засилване на конкурентоспособността, предоставяне на социални придобивки и защита на трудовата заетост. Водят се обаче спорове относно тяхната ефективност. Освен това, политическите приоритети и технологичните възможности се променят с времето. Голямо е изкушението под предлог за постигане на гореспоменатите цели да се отпускат субсидии за предприятия, работещи в защитени от конкуренция условия, на практика чрез корупционни схеми.

Така и в България се провежда целенасочена политика за подпомагане развитието на ВЕИ чрез различни механизми. С най-голяма подкрепа се ползват производителите на електрическа енергия от ВЕИ, които ползват привилегии, както следва:

- приоритетно присъединяване към мрежата;
- гарантирано изкупуване на произведената електроенергия;
- гарантирана възвръщаемост чрез преференциални цени (няколко пъти над пазарните) на произведената електроенергия;
- облекчено кредитиране;
- облекчени административни процедури.

Извън системата на преференциално ценообразуване други механизми за насърчаване развитието на ВЕИ на практика не се прилагат. Пред обществеността обосновката за тези привилегии гласи така: „Цените на енергията, произведена от възобновяеми източници, са единствените, които ще намаляват в по-дългосрочна перспектива предвид прогреса на производствените технологии. Цените на традиционните енергийни ресурси ще се повишават поради изчерпването на изкопаемите ресурси и техните екологични характеристики.“

В резултат на това силно изкривяване през 2013 година напр. произведената енергия само от фотоволтаични централи се удвоява в сравнение с 2012 г. - през 2013 година у нас са произведени 1,35 хил. гигаватчаса електричество от фотоволтаичните централи. Година по-рано произведените количества са били 754 гигаватчаса. (Делът на енергията от възобновяеми източници в България още тогава достига 17,7 на сто от общо потребената, с което страната предсрочно изпълнява

поетите пред ЕК задължения от 16%.) Проучване на специализирания сайт CleanTechnica от юли 2013 г. показва, че малка и бедна България е на първо място в света по нови фотоволтаични инсталации на глава от населението. Оценката показва, че у нас има 108,98 Мвт новоинсталирани фотоволтаични мощност на 1 млн. души. България е глобален лидер и в съотношение към БВП – у нас имаме 17,80 Мвт инсталирана мощност на всеки 1 млрд. долара БВП, според статистиката на CleanTechnica.

В следствие на тази политика НЕК, е притисната между наложените от законодателите задължения и платежоспособността на крайните потребители. Гарантираните високи изкупни цени на ВЕИ – енергията стават една от основните причини за срива на енергийната ни система и за натрупаните от НЕК задължения от общо над милиард лева към 2014 г. Въпреки технологичният напредък цените от фотоволтаични паркове, вятърни паркове и възобновяеми източници, като цяло, са все още в пъти по-високи в сравнение с тези от АЕЦ и ТЕЦ. Въпреки това, в моменти с намалено потребление, каквито има през последните години, Електроенергийният системен оператор е принуден да намалява мощността от АЕЦ и ТЕЦ, за да може да спазва договорите за изкупуване на зелената електроенергия. Обратно, при неблагоприятни метеорологични условия (липса на вятър с подходяща скорост, на слънчева светлина с подходяща интензивност) вятърните и фотоволтаичните генератори не произвеждат електроенергия. За да се компенсират тези падове НЕК трябва да поддържа резерви от конвенционални източници, които да се готови във всеки един момент да поемат намаленото или отпаднало производство от ВЕИ. Това води до трудности в балансирането на мрежата от операторите на ЕСО. Освен това използването на базови мощност като ТЕЦ и АЕЦ за регулиране на системата оскъпява силно ремонтните дейности, свързани с тези съоръжения, а от там и произведената от тях ел. енергия.

Освобождаването на пазара за електричество, което стои като задължение на България, няма как да се случи единствено в българските граници. Това би означавало изхвърлянето от него на ВЕИ и американските AES „Гълъбово“ и ТЕЦ "Контур Глобал Марица Изток" 3. Дългосрочни договори задължават НЕК да изкупува на продукцията им на цени много над тези на останалите производители и принуждава компанията да изисква от регулаторите повишаване на нормативно уредените цени до равнище, което би й позволило да изпълнява задълженията си.

Как изглежда ценообразуването при това положение личи от последните предложения за прилагане на Закона за енергетиката чрез наредба, за която министърът на енергетиката Т. Петкова няколкократно пояснява, че е съобразена „изцяло с насоките на ЕК” . (В потвърждение на изказаната по-горе теза, че България няма самостоятелна енергийна стратегия.) Поводът за тези изявления е опитът да бъде повишена административно цената на тока от 1 юли 2015 г. Очаква се КЕВР да вземе решение за поскъпване на тока средно с 2% в цялата страна. Ако се сбъднат очакванията, електричеството на територията на ЧЕЗ трябва да поскъпне с малко над 1,5%, за клиентите на EVN - с 1,22%, а за тези на "Енерго-Про" - с 3,6%. Увеличена трябва да бъде преди всичко т.нар. такса "задължение към обществото",

чрез която добавка в сметката трябва да се горепосочените задължения по договори на извънпазарни начала. До настоящия момент такса "задължение към обществото", която плащат битовите потребители, е 40,21 лв. на мвт/час, а цената, която плаща промишлеността, е 18,93 лв. Заради голямата разлика намерението е бизнесът да поеме голямото увеличение, което веднага предизвиква съпротива. „Такъв скок на (цената на) тока ще унищожил цели отрасли в икономиката, като металургия, стъklarска промишленост, биотехнологии и други.” (Кирил Домусчиев, президент на КРИБ).

Възражението е разбираемо, тъй като остатъчната тежка промишленост в България разчита основно на евтини суровини, работна ръка и консумативи (електричество, вода и др.) и работи с много ниска норма на печалба. Всяко повишаване на производствените разходи по тази линия наистина може да заплаши пазарните им позиции. Разбира се, техните претенции, че „България е с най-високите цени на тока в Европа за индустрията” са напълно неоснователни – дори и при очакваното увеличение от 20% цените пак ще останат под средните за ЕС, както личи от посочените данни в т. 4. Важното е, че българската промишленост вероятно няма да може да понесе и това увеличение.

Споменатата наредба предвижда държавна помощ за големи предприятия (изразходващи над 30 гигаватчаса), чиято продукция на международните пазари може да стане неконкурентоспособна поради разходите, за изкупуване на електрическа енергия от ВЕИ. Проблемът е, че облекчението няма да важи за малките и средни предприятия и освен това решава проблема само с добавката за ВЕИ. Осуетяване на намерението за допълнително „облагане” на бизнеса пък трябва да отвори дупка от 285 млн. лв. в баланса на НЕК и ако трябва тя да се затваря за сметка на битовите потребители, цената на електричеството за тях трябва да скочи със 17 на сто. Политически това изглежда много рисковано след вълненията от февруари 2013 г. При тези условия голямо значение придобиват мерките за пестене на електроенергия в промишлеността и бита, в т.ч. чрез насърчавани от държавата програми. Определящо ще бъде времето за изпълнението на тези програми в хода на подготовката за включване към единния енергиен пазар на ЕС.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вижданията за привържениците на свободния пазар в енергетиката намират много трудно приложение в практиката. В границите на ЕС остават много различия – в енергийните модели, в енергийния микс, в подкрепата на едни или други източници на енергия. Досега осъществените мерки трудно съвместяват разнопосочни изисквания – пазарно ценообразуване с извънпазарни субсидии за „чиста енергия”, ефективност с безопасност (ядрена енергия), пазарни механизми с естествени (технологични) монополи, търсене на евтини изобилни енергоизточници с политически съображения („Студена война” срещу Русия). В резултат на това движението към единен енергиен пазар, в т.ч. към единен пазар на електричество е бавно, колебливо, а резултатите не съвпадат с очакванията.

В България либерализацията е спъвана от една страна от опасенията, че свободното ценообразуване означава поскъпване с всички неприятни политически последици, а от друга – от дългосрочно поети задължения за плащания по надпазарни цени. Предвид на ниските ценови равнища понастоящем, логично е включването на страната ни към единния енергиен пазар на ЕС да предизвика повишаване на цените, доколкото никаква логика не предполага смъкването на средните към днешна дата цени в ЕС, още по-малко пък до българските равнища. Предвижданията на експерти (Иван Хиновски) са токът да поскъпне с 15-20% от 2016 г., когато пазарът се либерализира. Такова поскъпване в посока средното за ЕС ще е в състояние да скрие извънпазарните субсидии за ВЕИ и американските централи и ще отклони възможното внимание на ЕК към държавните помощи в енергетиката, още повече, че подкрепата за ВЕИ в целия съюз навсякъде предполага извънпазарно подпомагане. По-вероятно е обаче след въвеждане на свободното договаряне и изграждане на презграничните мрежи пазарът да натисне за повишаване на цените и с повече – поне до 30%.

При сегашната ефективност на промишлеността и финансовото състояние на домакинствата тези равнища ще се окажат непоносими. Възможният изход е отлагане до последна възможност на приобщаване към изграждащия се общ енергиен пазар на ЕС, заедно с политически, административен и пр. натиск за премахване на извънпазарните надбавки към доставчиците, които изкривяват цените на вътрешния пазар.

References:

Energiynа strategiya na republika Bulgariya 2002 g.,
http://old.europe.bg/upload/docs/Energy_Strategy_2002.pdf

Energiynа strategiya na republika Bulgariya 2011 g.,
http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/epsp/22_energy_strategy2020_.pdf

European Commission, Green Paper: Building a Capital Markets Union.
http://ec.europa.eu/finance/consultations/2015/capital-markets-union/docs/green-paper_en.pdf

European Commission, 2014. 311 Final commission staff working document, country reports, Brussels,
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_iem_communication_annex2.pdf

European Commission, 2014. Trends and Developments in EU Energy Markets,
http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_energy_market_en_0.pdf

European Commission, 2020 Energy Strategy,
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/2020-energy-strategy>

Greenwood, E., 2002. The effectiveness of Ft1 Business Associations, Palgrave, Basingstoke.

Johnston, David, 2007. Competitively Priced Electricity Costs More, Studies Show, The New York Times.

Koncepcija za nacionalnata sigurnost na republika Bulgariya, 1998 g., <http://bdi.mfa.government.bg/info/module%204%20-%20diplomacia%20i%20sigurnost/preporachitelna%20literatura/a.angelov/kontzeptziq%20za%20natzionalna%20sigurnost%20na%20bg.htm>

Littlechild, Stephen, 2004. Competition and Regulation in the UK Electricity Market, Économie Publique, Varia

Stoilov, D., 2013. Analiy na elektroenergiyniya payar v Bulgariya, Izdatelstvo na TU Sofiya.

Stoilov, D., 2013., Elektroenergizni stopanstva i payari v Avstriya, Germaniya, Italiya..., Izdatelstvo na TU Sofiya.

Zaharinov, Botyo, 2012. Evropeyska I nacionalna energiyna strategiya do 2020 g., doklad ot konferenciya, Alternativni energiyni iztochnici I inteligentna energiya.